

Wapenexport naar de Arabische wereld

Het Vlaams wapenexportbeleid in Europese context

Nils Duquet

Rapport
Maart 2013

Inhoudstafel

SYNTHESE	2
INLEIDING	4
1	EUROPESE WAPENEXPORT NAAR DE ARABISCHE WERELD 6
1.1	Algemeen beeld van de Europese wapenexport 6
1.1.1	Juridisch kader en controlebeleid voor wapenexport vanuit de EU 6
1.1.2	Basiskkenmerken van de EU-wapenexport 7
1.2	Europese wapenexport tijdens de Arabische Lente: beleidslijnen en de praktijk 9
1.2.1	Overzicht van de Europese wapenexport naar de Arabische wereld in 2011 9
1.2.2	Belgische wapenexport naar de Arabische wereld in 2011 13
1.2.3	De geweigerde vergunningen voor wapenexport vanuit de EU naar de Arabische wereld in 2011 16
1.2.4	Naar een gezamenlijke EU-beleid ten aanzien van wapenexport naar de Arabische wereld? 18
2	VLAAMSE WAPENEXPORT NAAR DE ARABISCHE WERELD 24
2.1	Het Vlaams wapenexportcontrolebeleid ten aanzien van Arabische wereld 24
2.2	Kenmerken van de Vlaamse wapenexport naar de Arabische wereld 26
3	CONCLUSIE 30
BIJLAGE	33
EINDNOTEN	39

Synthese

De Arabische Lente had geen remmende impact op de Europese wapenexport naar de Arabische wereld

- Ongeveer een kwart van de Europese wapenexport is rechtstreeks bestemd voor Arabische landen. Zowat alle EU-lidstaten reiken jaarlijks exportlicenties uit voor defensieproducten bestemd voor de Arabische wereld.
- In 2011, het jaar dat de Arabische Lente volop woedde, bedroeg de waarde van de exportvergunningen naar de regio 9 miljard euro, een verdubbeling ten opzichte van 2007.
- Aanvragen voor wapenexport naar de Arabische landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika worden bijna nooit geweigerd, met uitzondering van embargolanden.

De EU is er onvoldoende in geslaagd om de verschillende nationale visies op wapenexport naar de Arabische wereld met elkaar te verzoenen

- De EU poogt lijnen uit te zetten voor een Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid, met onder meer een focus op vrijheid, democratie en mensenrechten.
- Controle op wapenexport is echter nog steeds een bevoegdheid van elke EU-lidstaat apart. De Europese Unie heeft wel een aantal instrumenten ter beschikking die het beleid van de verschillende EU-lidstaten, in dit geval naar de Arabische wereld, pogen te stroomlijnen: 1) wapenembargo's, 2) gedeelde beoordelingscriteria, en 3) consultatiemechanismen. Dit zijn echter slechts randvoorwaarden en de interpretaties lopen fel uiteen. EU-lidstaten maken in de praktijk eigen afwegingen tussen strategische en veiligheidsaspecten, economische belangen en ethische criteria.
- Het beleid van de EU-lidstaten is aan de hand van een aantal groepen van bestemmingslanden samen te vatten: 1) op Libië en Syrië rust een wapenembargo (dat wat Libië betreft niet door alle lidstaten werd nageleefd, en over het embargo op Syrië bestaat grote onenigheid); 2) Voor de gevoelige landen Jemen en Bahrein wordt door de meeste lidstaten voorzichtigheid aan de dag gelegd (bv. een "on hold"-maatregel); 3) voor de andere landen is het wapenexportbeleid van de meeste EU-lidstaten niet significant van koers veranderd: hier zit de export van militair materieel in stijgende lijn.

België blijft een belangrijke leverancier van wapens aan de Arabische wereld

- Bijna 40% van de Belgische wapenexport is rechtstreeks bestemd voor Arabische landen (bijvoorbeeld de Verenigde Arabische Emiraten, Saoedi-Arabië, Bahrein of Egypte).
- In de voorbije vijf jaar werd voor 1,3 miljard euro militair materieel geëxporteerd naar de Arabische regio. Voor 2011 ging het om 306 miljoen euro. Voornamelijk goederen die geschikt zijn voor zowel interne ordehandhaving als gewapende conflicten (vuurwapens, munitie en voertuigen) worden uitgevoerd naar de Arabische wereld.
- In België is het wapenexportbeleid geregionaliseerd. Wallonië (met zijn traditionele defensie-industrie) neemt een pak meer rechtstreekse wapenexport naar het Midden-Oosten voor zijn rekening dan Vlaanderen (waar de defensie-industrie voornamelijk hoogtechnologische componenten produceert).

Vlaanderen dient een voldragen wapenexportbeleid ten aanzien van de Arabische landen te ontwikkelen

- Ten opzichte van andere Europese landen en Wallonië is Vlaanderen een relatief kleine speler in de wapenexport naar het Midden-Oosten en Noord-Afrika. In 2011 werd voor 12 miljoen euro aan wapenexport naar de Arabische regio vergund (en 4 miljoen euro in de eerste 10 maanden van 2012). Voor de voorbije vijf jaar bedroeg de vergunde export 61,2 miljoen euro. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om militaire voertuigen, militaire elektronica en visualisatieschermen.
- Voor de export naar de Arabische wereld, is het Vlaams beleid momenteel gestoeld op 1) respect voor de internationale wapenembargo's (bv. Libië en Syrië), 2) een "on-hold" maatregel ten aanzien van Jemen, Bahrein en Egypte, 3) een afweging tussen economische belangen enerzijds en Europese en Vlaamse toetsingscriteria anderzijds.
- Voor twee derde van de Vlaamse wapenexport is de uiteindelijke eindgebruiker echter niet gekend. De vergunningen worden afgeleverd met een buitenlands bedrijf, veelal in een andere EU-lidstaat, als laatste gekende gebruiker. Gezien de Europese cijfers m.b.t. wapenexport naar de Arabische wereld, komt dus een aanzienlijk deel Vlaams militair materieel onrechtstreeks terecht in de regio. Daar er geen geharmoniseerd Europees wapenexportbeleid naar de Arabische wereld blijkt te zijn, maken andere EU-lidstaten, die Vlaams materieel opnieuw uitvoeren, mogelijk niet dezelfde afweging als de Vlaamse overheid inzake criteria als mensenrechten, regionale stabiliteit of het verergeren van conflicten.
- In afwachting van een meer gezamenlijk afgestemde Europese aanpak, wordt het eigen Vlaams wapenexportbeleid best vorm gegeven door een strikte toepassing van het Vlaams wapenhandeldecreet: 1) zoveel mogelijk het uiteindelijke eindgebruik achterhalen; 2) dat eindgebruik toetsen aan de criteria uit het decreet; 3) criteria inzake mensenrechten, risico op interne conflicten, regionale stabiliteit en gevaar voor ongewenste wederuitvoer interpreteren met het oog op conflict*preventie*, en niet enkel met het oog op actuele conflicthaarden.

Inleiding

Iets meer dan twee jaar geleden braken in verschillende landen in de Arabische wereld protesten uit tegen de heersende regimes. Deze golf van protesten staat vandaag bekend als de Arabische Lente. De eerste opstand begon eind 2010 in Tunesië, maar verspreidde zich begin 2011 al vlug naar andere Arabische landen in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. De oorzaken van deze protesten waren in elk land verschillend, maar hadden gemeen dat ze gericht waren tegen de heersende machthebbers. In een aantal landen groeiden protesten uit tot revoluties waarbij de heersende regimes ook daadwerkelijk van de macht werden verdreven (bijvoorbeeld in Tunesië en Egypte). In Libië en Syrië zijn de opstanden uitgelopen in een zwaar gewapend conflict tussen het regime en rebellengroepen. In de meeste andere landen varieerden de protesten van grote of middelgrote demonstraties (bijvoorbeeld in Bahrein, Jordanië of Algerije) tot incidentele protesten (bijvoorbeeld in Saoedi-Arabië, Libanon of Koeweit). Slechts een paar landen, zoals Qatar en de Verenigde Arabische Emiraten, leken niet geraakt door de golf van protesten.¹ Het leveren van wapens en voor ordehandhavingsdienstig materieel aan actoren in de Arabische wereld verdient dan ook de nodige aandacht. Wapens spelen namelijk niet enkel een belangrijke rol in landen gekenmerkt door een zwaar gewapend conflict, maar ook in de overige landen. Zo werden in verschillende Arabische landen wapens succesvol ingezet door de machthebbers om het protest te onderdrukken en de orde te handhaven. Bovendien is het risico op het daadwerkelijk gebruik van wapens verhoogd in verschillende – tot nu toe – rustige landen in deze volatiele regio.

Verschiedende EU-lidstaten reageerden verrast op de recente ontwikkelingen in de Arabische wereld en stelden vast dat wapens die ingezet werden in deze landen vaak van Europese makelij waren. In verschillende EU-lidstaten veroorzaakte deze vaststelling controversen en maatschappelijk debat. Zoals we zullen zien is de Europese Unie (EU) een belangrijke leverancier van militair materieel bestemd voor het Midden-Oosten en Noord-Afrika. In reactie op de recente gebeurtenissen hebben de EU-lidstaten gezamenlijk beslist een wapenembargo in te stellen ten aanzien van Libië en Syrië. Toch heeft de EU als geheel geen gezamenlijk beleid ontwikkeld inzake wapenexport naar de Arabische wereld. De beslissing om al dan niet wapens te exporteren is namelijk geen Europese, maar grotendeels een nationale beslissing van de verschillende EU-lidstaten. Elke EU-lidstaat ontwikkelt haar eigen wapenexportcontrolebeleid. De wijze waarop wapenexportcontrolebeleid vorm krijgt wordt fundamenteel beïnvloed door de afweging tussen veiligheidsoverwegingen, ethische criteria en economische belangen.

Dit rapport bevat geen analyses van de situatie in de verschillende Arabische bestemmingslanden en maakt ook geen afweging van de opportuniteit van de verschillende verleende wapenuitvoervergunningen. In dit rapport analyseren we wel de beleidslijnen en de vergunningspraktijk van de wapenexport vanuit de Europese Unie (EU) naar landen in de Arabische wereld. Het betreft daarbij meer bepaald de Arabische landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika.¹ Onze focus ligt hierbij op de legaal vergunde wapenexport vanuit de Europese Unie. We belichten eerst het algemeen juridisch en politiek kader van wapenexport in de EU. Daarna analyseren we de vergunde wapenexport naar de Arabische wereld. We maken hiervoor in belangrijke mate gebruik van de gegevens die elk jaar worden gepubliceerd door de werkgroep inzake wapenhandel van de Europese Raad (COARM). Wel dienen we voorzichtig te zijn wanneer we de cijfers van de jaarverslagen van COARM interpreteren aangezien er soms materiële

¹ Tot onze analyse behoort niet de wapenexport naar Iran, Israël en Turkije.

vergissingen en onvolkomenheden voorkomen in deze verslagen.^I Bovendien hebben de gegevens enkel betrekking op de producten die in de Gemeenschappelijke EU-lijst van militaire goederen opgelijst staan. In de laatste sectie zoomen we in op de Vlaamse positie binnen de Europese wapenexport naar de Arabische landen. Hier analyseren we het vergunningsbeleid en de vergunningspraktijk van het Vlaams gewest vis-a-vis de Arabische wereld. Hiervoor worden de officiële gegevens van de Dienst Controle Strategische Goederen gebruikt. We maken in dit rapport gebruik van de cijfers voor de vergunde wapenexport in plaats van de cijfers over de reële wapenexport. We doen dit omwille van twee redenen. Ten eerste zijn niet voor alle EU-lidstaten gegevens over de reële wapenexport beschikbaar in de jaarverslagen van COARM.^{II} Ook het Vlaams Gewest publiceert geen gegevens over de reële wapenexport. Ten tweede zijn we vooral geïnteresseerd in het wapenexportbeleid van de EU-lidstaten. Hiervoor zijn gegevens over de verleende en geweigerde vergunningsaanvragen meer aangewezen als bron, dan de partiële gegevens over de daadwerkelijke handelsstromen.

^I Zo werd in het COARM-verslag voor 2009 bijvoorbeeld een Vlaamse doorvoervergunning voor goederen uit categorie ML1 bestemd voor Jordanië ter waarde van 39,5 miljoen euro verkeerdelijk genoteerd als een uitvoervergunning. Ook in het verslag voor 2008 werd een Vlaamse doorvoervergunning voor goederen uit ML2, ML3 en ML5 bestemd voor Saoedi-Arabië ter waarde van 217,1 miljoen euro verkeerdelijk genoteerd als uitvoervergunning. Dit heeft, gezien de hoge waarde van de vergunningen, belangrijke gevolgen voor de analyses van de EU-export naar de Arabische wereld. Een ander voorbeeld betreft Nederlandse vergunningen voor export van onderdelen en toebehoren van korvetten ter waarde van meer dan 45 miljoen euro. Deze vergunningen staan niet in het COARM-verslag omdat de vergunningen betrekking hebben op meerdere goederencategorieën waardoor geen gepaste plaats werd gevonden in het sjabloon van het COARM-verslag. In dit rapport hebben we de materiële vergissingen waarvan we op de hoogte zijn gecorrigeerd in de COARM-gegevens.

^{II} In het meest recente COARM-verslag zijn geen gegevens over de reële wapenexport van België, Denemarken, Duitsland, Griekenland, Ierland, Luxemburg, Polen en het Verenigd Koninkrijk beschikbaar. Voor de overige landen zijn zowel gegevens over de vergunde als de reële wapenexport beschikbaar. Uit deze gegevens blijkt dat de ratio reële/vergunde wapenexport 46% bedroeg in 2011.

1 Europese wapenexport naar de Arabische wereld

1.1 Algemeen beeld van de Europese wapenexport

1.1.1 Juridisch kader en controlebeleid voor wapenexport vanuit de EU

In de EU zijn de lidstaten bevoegd voor wapenexportcontrole. Zij keuren eigen wetgeving goed, zijn verantwoordelijk voor het uitreiken van wapenexportvergunningen en hebben een eigen exportcontrolebeleid. De rol van de EU beperkt zich tot een poging om het beleid van de verschillende EU-lidstaten met elkaar te harmoniseren in het kader van haar Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid (GBVB). De eerste stappen in deze Europese harmoniseringspoging werden in de nasleep van de Golfoorlog van 1990-1991 gezet toen bleek dat Westerse troepen geconfronteerd werden met een vijand die over wapens van Europese makelij beschikten. Het eerder restrictief nationale wapenexportbeleid van een aantal EU-lidstaten bleek weinig doeltreffend aangezien andere EU-lidstaten wel militaire goederen naar Irak exporteerden in de periode voor het conflict. De Europese Raad uitte daarop zijn bezorgdheid over de verspreiding van conventionele- en massavernietigingswapens naar onstabiele regio's en de EU-lidstaten beslisten samen te werken aan een gemeenschappelijke visie op wapenexportcontrole die bestond uit acht beoordelingscriteria. De werkgroep van de Raad inzake conventionele wapens (COARM) werkte deze criteria uit tot een politiek bindende Europese Gedragscode voor wapenexport. Deze gedragscode werd in 1998 aangenomen door de Raad van de Europese Unie. Dit was een belangrijke stap in de richting van meer harmonisering tussen de EU-lidstaten. De gedragscode bevatte voor het eerst minimumstandaarden waar de verschillende EU-lidstaten rekening mee dienen te houden wanneer ze een wapenexportdossier beoordelen. Verder werden een aantal praktische afspraken gemaakt met het oog op het verbeteren van de samenwerking tussen de lidstaten en het vergroten van de transparantie over het gevoerde wapenexportbeleid. De COARM-werkgroep werd in 1998 belast met de opvolging, rapportering en evaluatie van de pas overeengekomen Europese Gedragscode voor wapenexport. In 2008 werd de politiek bindende gedragscode omgezet in het juridisch bindend Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944.

De basis van het Europees wapenexportbeleid zoals uitgewerkt in het Gemeenschappelijk Standpunt is een Gemeenschappelijke EU-lijst van militair goederen en de 8 gedeelde beoordelingscriteria (zie kader). Verschillende EU-lidstaten hebben deze gedeelde beoordelingscriteria omgezet in eigen wetgeving. De criteria zijn bindende minimumstandaarden; EU-lidstaten zijn vrij om zelf meer stringente standaarden op te leggen. Een aantal lidstaten maken gebruik van een bijkomende, nationale criteria. Belangrijk om te benadrukken is dat het Gemeenschappelijk Standpunt stelt dat lidstaten rekening mogen houden met economische overwegingen, maar dat deze overwegingen niet van invloed mogen zijn op de toepassing van de 8 beoordelingscriteria. COARM staat in voor de opvolging van het Gemeenschappelijk Standpunt door de EU-lidstaten en publiceert jaarlijks een overzicht van de vergunde en geweigerde wapenexport door de EU-lidstaten.

De Europese beoordelingscriteria

Criterion 1: Naleving van de internationale verplichtingen en verbintenissen van de lidstaten, in het bijzonder de door de VN-Veiligheidsraad of de Europese Unie aangenomen sancties, overeenkomsten ter zake van non-proliferatie en andere onderwerpen, alsmede andere internationale verplichtingen

Criterion 2: Eerbiediging van de mensenrechten in het land van eindbestemming en naleving van het internationaal humanitair recht door dat land

Criterion 3: Interne situatie van het land van eindbestemming ten gevolge van spanningen of gewapende conflicten

Criterion 4: Handhaving van vrede, veiligheid en stabiliteit in de regio

Criterion 5: Nationale veiligheid van de lidstaten, van de gebieden waarvan een van de lidstaten de buitenlandse betrekkingen behartigt, alsmede van bevriende landen of bondgenoten

Criterion 6: Gedrag van het land dat militaire goederen of technologie koopt jegens de internationale gemeenschap, met name de houding van dat land tegenover terrorisme, de aard van zijn bondgenootschappen en de eerbiediging van het internationaal recht

Criterion 7: Gevaar dat de militaire goederen of technologie in het kopende land een andere bestemming krijgen of onder ongewenste voorwaarden opnieuw worden uitgevoerd

Criterion 8: Compatibiliteit van de uitvoer van militaire goederen of technologie met de technische en economische capaciteit van het ontvangende land, rekening houdend met de wenselijkheid dat de staten aan hun legitieme behoeften inzake veiligheid en defensie voldoen met zo gering mogelijke aanwending van menselijk en economisch potentieel voor bewapening

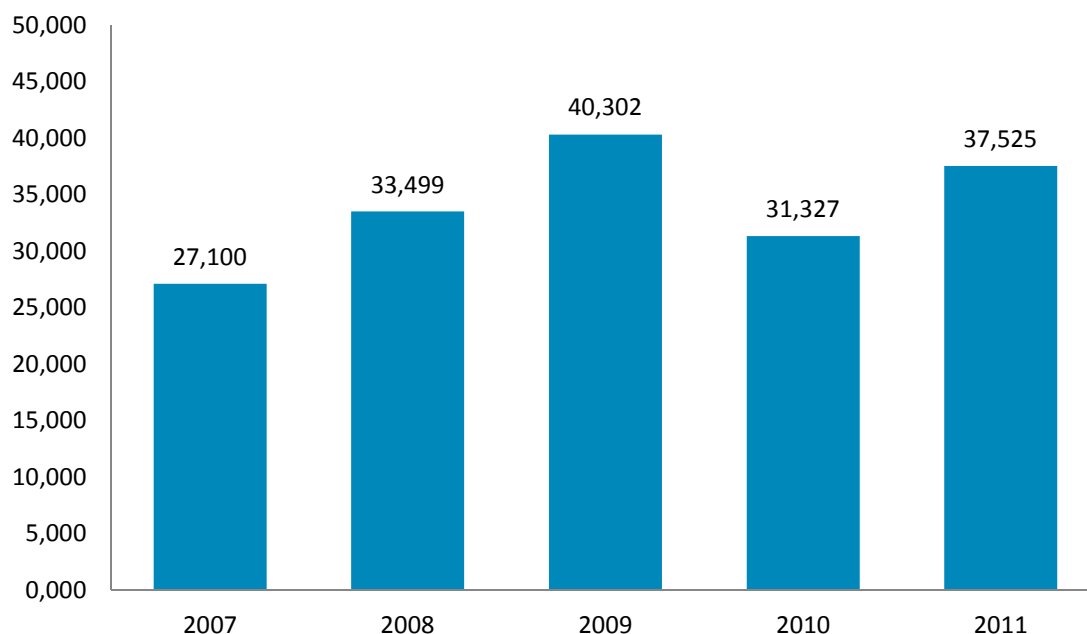
1.1.2 Basiskenmerken van de EU-wapenexport

De lidstaten van de EU sturen elk jaar gegevens over de uitgereikte en geweigerde vergunningsaanvragen naar COARM. Deze werkgroep verzamelt de gegevens en publiceert jaarlijks een synthetisch overzicht van uitgereikte wapenexportlicenties van de 27 EU-lidstaten. Voor elk bestemmingsland wordt meegedeeld hoeveel en voor welke waarde vergunningen werden uitgereikt door elke afzonderlijke EU-lidstaat. Op basis van deze jaarlijkse overzichten kunnen we een beeld schetsen van de kenmerken van de feitelijke vergunde Europese wapenexport.

De totale waarde van de wapenexportvergunningen die door de EU-lidstaten worden uitgereikt schommelt sinds 2007 jaarlijks tussen 27,1 en 40,3 miljard euro (zie figuur 1). Ongeveer 80% van deze exportcijfers wordt gerealiseerd door vijf landen: Frankrijk, Italië, Duitsland, het Verenigd

Koninkrijk en Spanje. Dit zijn de landen waar de belangrijkste Europese defensiebedrijven en systeemintegratoren gevestigd zijn. België behoort – net als Oostenrijk, Zweden en Nederland – tot de tweede lijn van belangrijke Europese wapenexporterende landen.

Figuur 1: Waarde van de vergunde wapenexport (in miljard euro) vanuit de EU, 2007-2011^I

De vergunde Europese wapenexport bestaat in belangrijke mate uit transfers tussen EU-lidstaten: 40% van alle vergunde wapenexport heeft een andere EU-lidstaat als bestemmingsland (zie figuur 2). Landen uit de Arabische wereld^{II} staan in voor ongeveer een kwart van de waarde van de Europese wapenexport in 2011. De Arabische wereld is daarmee de tweede belangrijkste regio van bestemming van de Europese wapenexport en dus een beduidend belangrijkere afzetmarkt voor Europese wapens dan bijvoorbeeld Noord-Amerika. Het betreft vooral de landen uit het Midden-Oosten: bestemmingslanden in het Midden-Oosten^{III} staan in voor meer dan 20% van de totale EU-wapenexport (21,3%). Wapenexport naar Noord-Afrika^{IV} is beperkter in omvang (3,2%).

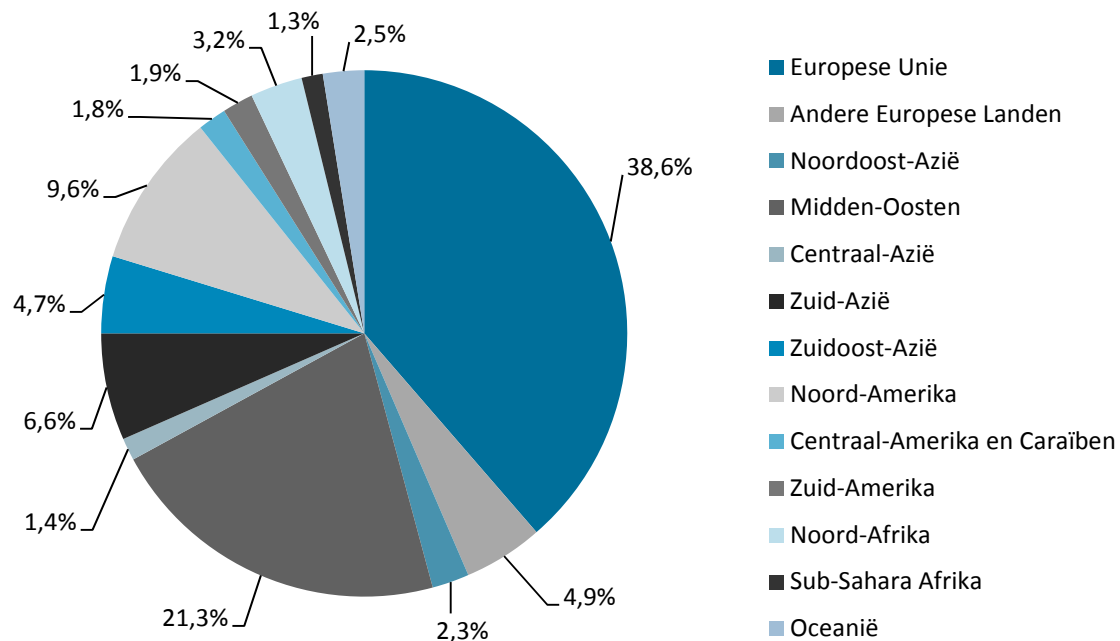
^I Deze cijfers werden gecorrigeerd voor de foutieve gegevens van België met betrekking tot Jordanië.

^{II} Tot de Arabische wereld rekenen we Algerije, Bahrein, Egypte, Iran, Irak, Israël, Jemen, Jordanië, Koeweit, Libanon, , Libië, Marokko, Oman, Palestina, Qatar, Saoedi-Arabië, Syrië, Tunesië en de Verenigde Arabische Emiraten

^{III} COARM groepeerde de volgende landen onder de regio Midden-Oosten: Bahrein, Egypte, Iran, Irak, Israël, Jemen, Jordanië, Koeweit, Libanon, Oman, Palestina, Qatar, Saoedi-Arabië, Syrië en de Verenigde Arabische Emiraten.

^{IV} COARM groepeerde de volgende landen onder de regio Noord-Afrika: Algerije, Libië, Marokko en Tunesië.

Figuur 2: Verdeling van de vergunde wapenexport (in waarde) vanuit de EU naar de verschillende regio's, 2011

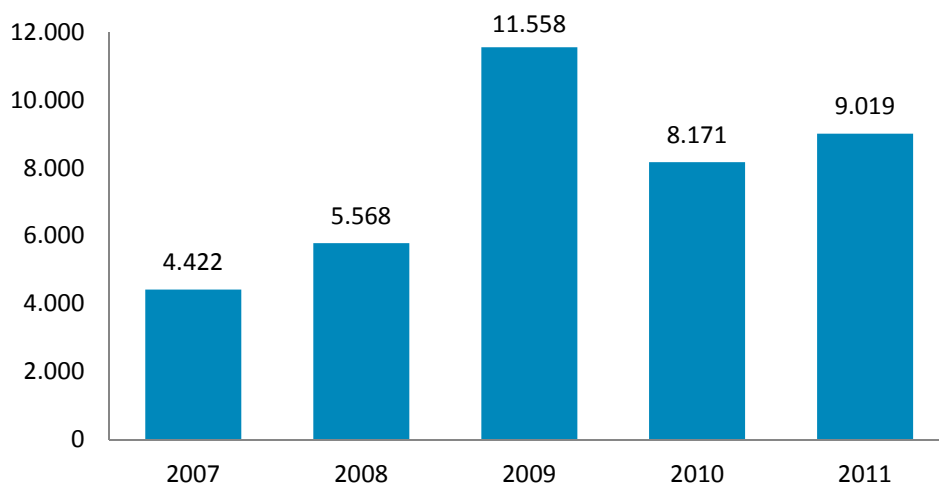

1.2 Europese wapenexport tijdens de Arabische Lente: beleidslijnen en de praktijk

1.2.1 Overzicht van de Europese wapenexport naar de Arabische wereld in 2011

De COARM-cijfers tonen aan dat de gebeurtenissen van de Arabische Lente geen negatieve impact hadden op de exportmogelijkheden van de Europese defensie-industrie. Met een waarde van 9 miljard euro lag de EU-wapenexport naar de Arabische wereld in 2011 zelfs tweemaal zo hoog als in 2007 (zie figuur 3). Op diezelfde periode steeg het aandeel van Arabische landen van 16% naar 24% van de bestemming van de EU-wapenexport.

Figuur 3: Waarde van de vergunde wapenexport (in miljoen euro) vanuit de EU naar de Arabische wereld, 2007-2011¹

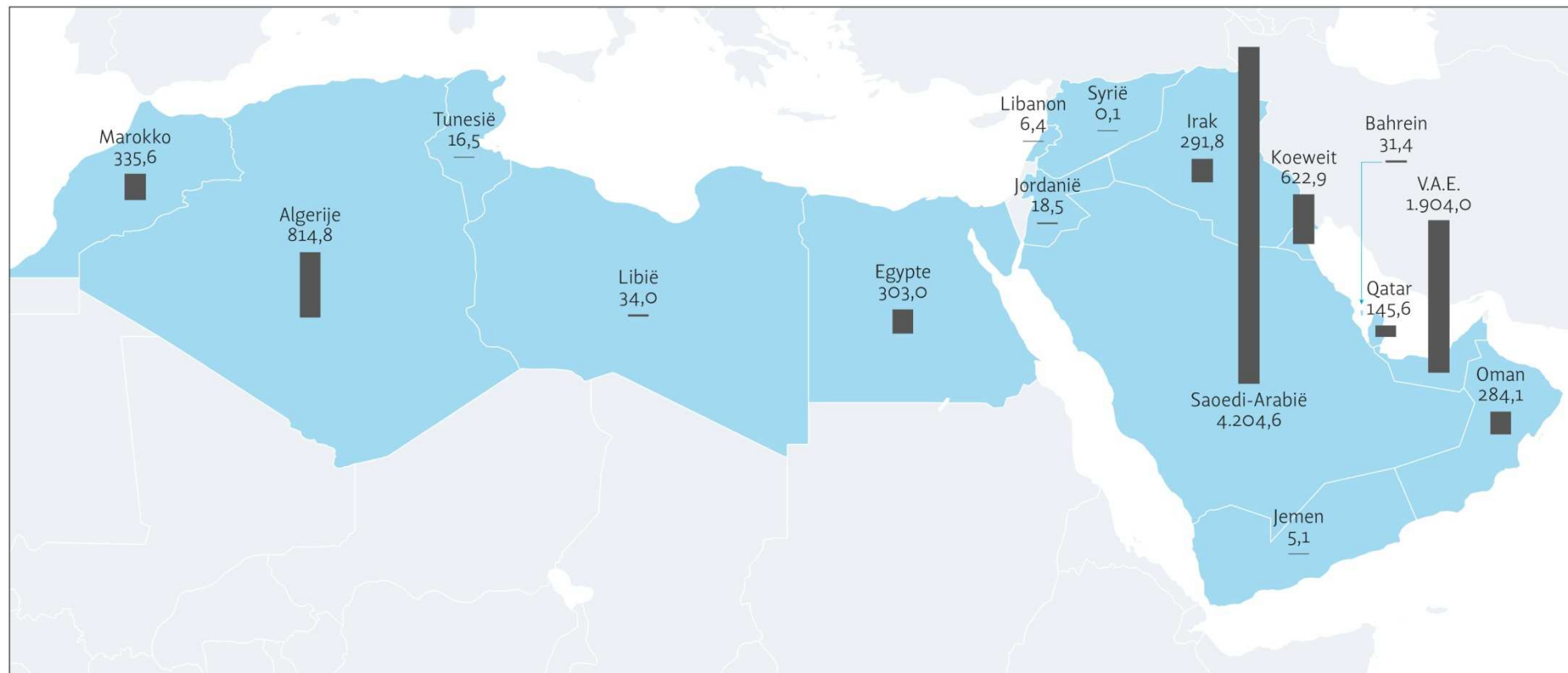
De toename van vergunde wapenexport naar de Arabische wereld is niet verwonderlijk gezien de sterke stijging van de militaire uitgaven van de landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika na 2001.² Gedeeltelijk in reactie op een gepercipieerde Iraanse dreiging zijn een aantal Arabische landen uit de Golf momenteel op grote schaal militair materieel aan het invoeren.³ De landen in de Arabische wereld worden door de Europese defensie-industrie dan ook beschouwd als een belangrijke groeimarkt. Terwijl de verkoop van militair materieel aan de eigen thuismarkten slinkt als gevolg van de economische crisis en de daarmee gepaard gaande besparingen, zorgen in het Midden-Oosten de hoge olieprijsen voor de nodige financiële middelen voor bewapening. Er heerst dan ook een sterke concurrentie tussen Amerikaanse, Europese, Russische en Aziatische defensiebedrijven voor het binnenhalen van contracten. De defensiebedrijven worden in hun zoektocht naar een groter aandeel in de defensiemarkt vaak ondersteund door de eigen overheid.⁴

In 2011 reikten 22 EU-lidstaten in totaal bijna 4000 wapenexportlicenties uit voor landen in de Arabische wereld. De EU-wapenexport wordt echter al jaren hoofdzakelijk gerealiseerd door drie landen: Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Samen staan ze in 2011 in voor 62% van de waarde van de totale EU-wapenexport naar de regio. Andere belangrijke leveranciers van militair materieel aan Arabische landen in 2011 zijn Spanje, Italië, Zweden en Oostenrijk (zie tabel 8 in bijlage).

De Europese wapenexport die in 2011 werd vergund was bestemd voor 16 landen in de Arabische wereld. De waarde van deze export verschilt echter sterk van land tot land (zie figuur 4).

¹ Deze cijfers werden gecorrigeerd voor de foutieve gegevens van België met betrekking tot Jordanië en Saoedi-Arabië.

Figuur 4: Overzicht van Arabische bestemmingslanden van EU-wapenexportⁱ, 2011

ⁱ Figuur op basis van de gegevens van COARM.

Bijna de helft van de Europese wapenexport naar de Arabische wereld is bestemd voor Saoedi-Arabië dat over voldoende olie-inkomsten beschikt om grote aantallen gesofisticeerde wapensystemen te importeren. In 2011 werden door de verschillende EU-lidstaten voor een breed gamma aan militair materieel exportlicenties voor Saoedi-Arabië uitgereikt. De totale waarde van de vergunde wapenexport bedroeg 4,2 miljard euro. Deze hoge waarde is in belangrijke mate het gevolg van de aankoop van nieuwe vliegtuigen door de luchtmacht van Saoedi-Arabië. De afgelopen jaren heeft Saoedi-Arabië van de modernisering van zijn luchtmacht een prioriteit gemaakt. De afgelopen jaren bestelde het land in de Verenigde Staten onder andere 84 nieuwe F15-gevechtsvliegtuigen, de upgrade van 70 oudere F-15 gevechtsvliegtuigen, ongeveer 200 helikopters en er zijn plannen om 25 C130-vliegtuigen te kopen.⁵ Niet enkel Amerikaanse bedrijven profiteren van deze modernisering. Ook Europese bedrijven hebben recent belangrijke contracten binnengehaald. Zo bestelde het land in 2007 voor 4,43 miljard £ 72 Typhoon-gevechtsvliegtuigen bij een multinational consortium van Europese defensiebedrijven. Het totale bedrag van dit project zal echter oplopen tot 20 miljard £ wanneer bewapeningssystemen, onderhoud en upgrades worden meegeteld.⁶ Verder bestelde Saoedi-Arabië in oktober 2010 een nieuw militair surveillance vliegtuig en bijbehorend surveillance systeem ter waarde van meer dan 500 miljoen euro bij een Zweeds defensiebedrijf.⁷ Het binnenhalen van belangrijke militaire luchtvaartcontracten vertaalt zich in de Europese exportlicenties. In 2011 werden door EU-lidstaten (vooral het Verenigd Koninkrijk en Zweden) vergunningen ter waarde van 2,7 miljard euro uitgereikt voor de export van militaire vliegtuigen. De Europese leveringen van militaire vliegtuigen aan Saoedi-Arabië zullen niet onmiddellijk stoppen. Niet enkel duurt het een aantal jaren voor alle bestelde vliegtuigen effectief worden geleverd, maar Europese bedrijven halen ook nog steeds nieuwe contracten binnen. Zo tekende een Brits defensiebedrijf in mei 2012 een contract voor de levering van oefenvliegtuigen, die gebruikt zullen worden voor de opleiding van Saoedische piloten met de Typhoon-gevechtsvliegtuigen.⁸ Naast vliegtuigen bestaat de vergunde EU-wapenexport naar Saoedi-Arabië ook uit grote hoeveelheden wapens met gladde loop, munitie en zware ontploffingsmechanismen (806 miljoen euro in 2011). Verder werd vanuit Europa ook voor een significant bedrag de export van vuurleidingssystemen, voertuigen en oorlogsboten naar Saoedi-Arabië vergund in 2011.

Na Saoedi-Arabië is de Verenigde Arabische Emiraten – met 1,9 miljard euro – het tweede belangrijkste bestemmingsland van de Europese wapenexport in 2011. Ook hier betreft het in belangrijke mate de export van vliegtuigen (afkomstig uit Spanje). Verder werden ook voor hoge waarde vergunningen uitgereikt voor de export van zware ontploffingsmechanismen en oorlogsschepen (voornamelijk afkomstig uit Frankrijk en Duitsland). Dat Saoedi-Arabië en de V.A.E de belangrijkste afnemers van Europees militair materieel zijn is niet verrassend aangezien de twee landen beschikken over het grootste defensiebudget in de regio.⁹

Opvallend is ook de hoge waarde van de EU-wapenexport naar Algerije (815 miljoen euro) – vooral vergunningen voor oorlogsboten uit Italië en voertuigen uit Duitsland – en naar Koeweit (623 miljoen euro) – vooral voertuigen uit Oostenrijk. Andere landen in de Arabische wereld met een hoge waarde aan Europese wapenexportvergunningen zijn Marokko (336 miljoen euro), Egypte (303 miljoen), Irak (291 miljoen euro), Oman (284 miljoen euro) en Qatar (146 miljoen euro).¹

De vraag is in welke mate de gebeurtenissen van de Arabische Lente een impact zullen hebben op de defensiebudgetten van de Arabische landen en in welke mate zich dit reflecteert in de Europese wapenexport naar de regio. Momenteel is het echter nog te vroeg om deze impact precies in te schatten door een gebrek aan betrouwbare gegevens over de recente defensiebudgetten van deze landen.¹⁰ Het zou echter verbazen mochten de heersende regimes na de gebeurtenissen tijdens de

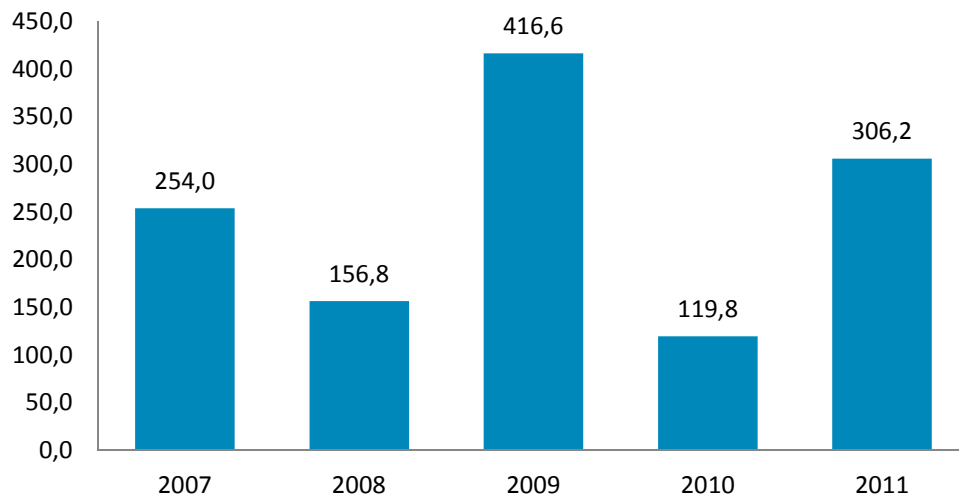
¹ Voor een volledige lijst van bestemmingslanden in de Arabische wereld, zie tabel 9 in bijlage.

Arabische Lente zouden zijn gaan besparen op hun veiligheids- en defensiebudgetten. We kunnen eerder verwachten dat de sterke stijgende lijn van de Arabische defensiebudgetten en de daarmee gepaarde gaande stijgende vraag naar Europees militair materieel bestemd voor de regio zich in de nabije toekomst zullen doorzetten. Deze ontwikkeling zet de vraag naar een meer geharmoniseerd EU-beleid ten aanzien van wapenexport in het algemeen en vis-a-vis de Arabische wereld in het bijzonder hoog op de agenda.

1.2.2 Belgische wapenexport naar de Arabische wereld in 2011

De vergunde wapenexport vanuit België naar de Arabische wereld is niet van dezelfde grootteorde als die van buurlanden Frankrijk, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. Toch is ook België een belangrijke leverancier van wapensystemen aan Arabische landen, zowel qua omvang als qua type producten dat het exporteert. In de periode 2007-2011 werden in België voor een waarde van 1,3 miljard euro wapenexportlicenties uitgereikt voor defensieproducten bestemd voor Arabische landen. De hoogste waarde werd behaald in 2009. In 2010 volgde een sterke terugval. Deze daling was echter niet het gevolg van een meer restrictief wapenexportbeleid naar de Arabische wereld als gevolg van de politieke gebeurtenissen in de regio aangezien de Arabische Lente pas in 2011 in volle gang was en aangezien de waarde van de vergunde wapenexport zich in 2011 herstelde naar een gemiddeld niveau (zie figuur 5). België volgt hiermee grotendeels de evolutie in de wapenexport naar Arabische wereld van de EU als een geheel (zie figuur 3).

Figuur 4: Waarde van de vergunde wapenexport naar de Arabische wereld vanuit België, 2007-2011¹

In 2011 werden exportlicenties uitgereikt voor een waarde van 306,2 miljoen euro voor Arabische bestemmingslanden. Dit komt neer op 37% van de totale Belgische vergunde wapenexport van dat jaar. Het betreft hierbij hoofdzakelijk export vanuit het Waals Gewest. De wapenexport vanuit het Vlaams Gewest is beperkter in omvang en vindt voornamelijk onrechtstreeks plaats (zie hoofdstuk 2).

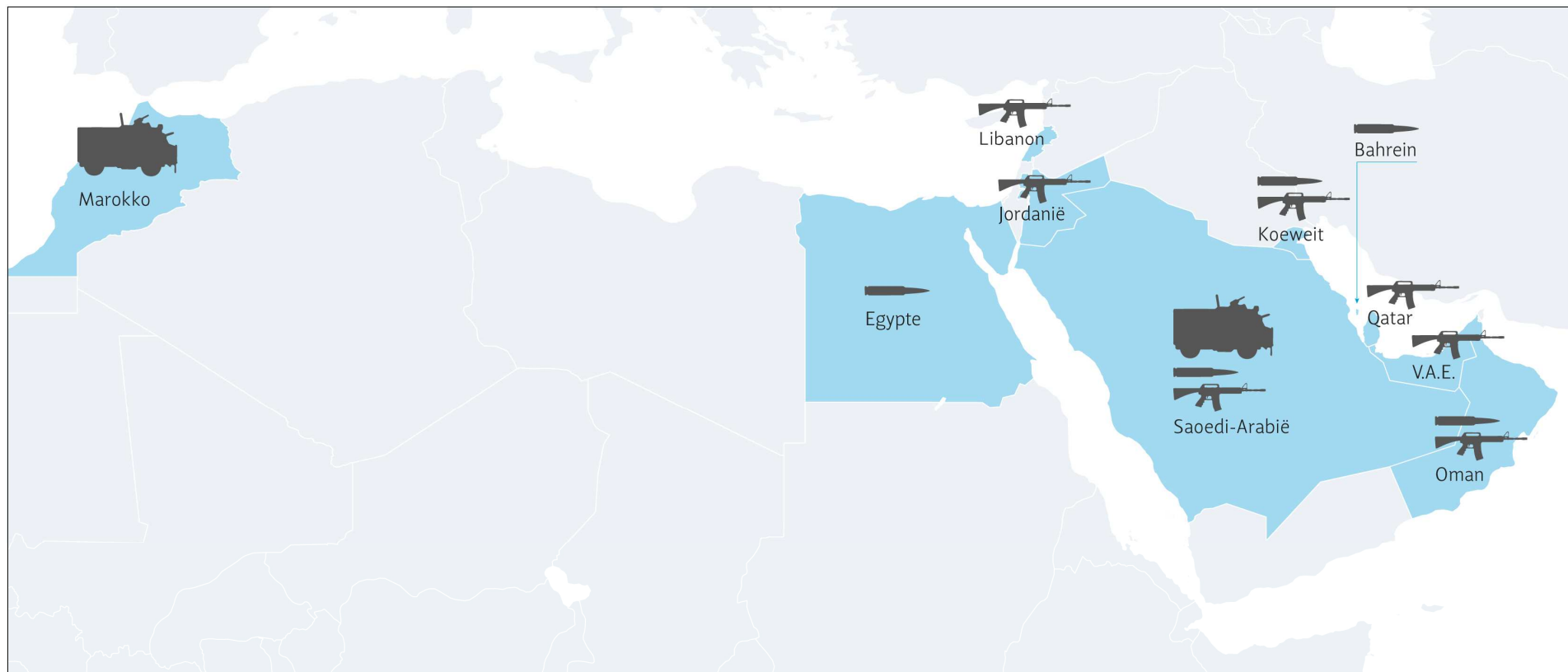
De Belgische export naar de Arabische wereld bestaat voornamelijk uit vuurwapens (81,3 miljoen euro), munitie (170,5 miljoen euro) en voertuigen (33,7 miljoen euro). Deze vaststelling reflecteert

¹ Deze cijfers werden gecorrigeerd voor de foutieve gegevens van België met betrekking tot Jordanië en Saoedi-Arabië.

in belangrijke mate het specifieke profiel van de Belgische defensie-industrie¹¹, maar is ook opvallend aangezien het defensieproducten zijn die uitermate geschikt zijn voor interne ordehandhaving. De belangrijkste ontvanger van Belgische wapens is Saoedi-Arabië dat meer dan 80% van de Belgische wapenexport naar de regio ontvangt. Andere bestemmingslanden van de Belgische wapenexport waren in 2011 Bahrein, Egypte, Jordanië, Koeweit, Libanon, Marokko, Oman, Qatar en de Verenigde Arabische Emiraten. In 2011 werd geen enkele exportvergunning bestemd voor de Arabische wereld geweigerd in België.

Belgische wapenexport naar de Arabische wereld is in omvang echter groter dan de cijfers doen vermoeden. Ten eerste, werden in het Vlaams gewest de afgelopen jaren veel wapenexportvergunningen uitgereikt voor defensieproducten die niet op de Gemeenschappelijk EU-lijst van militaire goederen staan, maar in het Vlaams Gewest wel vergunningsplichtig zijn. Het belangrijkste voorbeeld daarvan zijn beeldschermen die worden geïntegreerd in bijvoorbeeld militaire vliegtuigen of civiele elektronica met een militair eindgebruik. Deze vergunningen worden niet gerapporteerd in de COARM-verslagen. Ten tweede is een significant deel van de Belgische wapenexport niet rechtstreeks bestemd voor de Arabische wereld (zoals weergegeven in de COARM-verslagen), maar bereiken de defensieproducten via andere bestemmingslanden hun uiteindelijke eindgebruiker in de Arabische wereld. Omwille van de focus van de Vlaamse defensiegerelateerde industrie op de productie en export van componenten, komt deze onrechtstreekse wapenexport naar de Arabische wereld vooral voor bij Belgische export vanuit het Vlaams Gewest. In hoofdstuk 2 gaan we dieper in op de kenmerken van de Vlaamse wapenexport naar de Arabische wereld en het gevoerde controlebeleid van het Vlaams Gewest.

Figuur 6: Overzicht van Arabische bestemmingslanden van de Belgische wapenexportⁱ, 2011

ⁱ Figuur op basis van de gegevens van COARM.

1.2.3 De geweigerde vergunningen voor wapenexport vanuit de EU naar de Arabische wereld in 2011

In totaal werden in 2011 118 aanvragen voor exportvergunningen voor militaire goederen bestemd voor Arabische landen op basis van de EU-criteria geweigerd door de verschillende EU-lidstaten (voor die criteria, zie p. 7).ⁱ Het formeel weigeren van wapenexportvergunningen komt dus niet zo vaak voor. In 2011 werd 2,9% van alle aanvragen effectief geweigerd.ⁱⁱ Toch werden in 2011 relatief meer vergunningen bestemd voor de Arabische wereld geweigerd dan in de voorgaande jaren. De toename van het aandeel geweigerde exportvergunningen kan echter grotendeels toegeschreven worden aan de wapenembargo's op Libië en Syrië (zie 1.2.4.1). Het percentage geweigerde vergunningen zakt namelijk naar 1,3% wanneer de landen waarop een wapenembargo van kracht is niet worden meegerekend.

Tabel 1: Geweigerde vergunningsaanvragen voor EU-wapenexport naar de Arabische wereld, 2007-2011

	Aantal uitgereikte vergunningen	Aantal geweigerde vergunningen	% weigeringen
2007	4.635	73	1,6%
2008	3.876	44	1,1%
2009	7.770	72	1,2%
2010	6.863	56	0,8%
2011	3.844	118	2,9%
TOTAAL	26.988	363	1,3%

Bron: COARM

Op basis van de COARM-gegevens over de geweigerde vergunningen kan een onderscheid worden gemaakt tussen vier groepen van de bestemmingslanden die van elkaar verschillen in graad van gevoeligheid. Ten eerste Libië en Syrië, twee landen verwikkeld in een zwaar gewapend conflict in 2011: op deze twee landen is een EU-wapenembargo van kracht waardoor wapenexport naar deze landen in principe verboden is (zie 1.2.4.1).

Ten tweede Jemen en Bahrein. Dit zijn volgens de EU-lidstaten erg gevoelige landen wat betreft wapenexport als gevolg van interne spanningen en de mensenrechtensituatie. Deze gevoeligheid komt tot uiting in het hoge aandeel geweigerde wapenexport: respectievelijk 40% en 29% van alle exportvergunningen voor deze landen wordt geweigerd in de EU. Vrijwel steeds wordt zowel criterium 2 (eerbiediging van mensenrechten en internationaal humanitair recht) als criterium 3 (binnenlandse spanningen of gewapende conflicten) ingeroepen als weigeringsgrond. Voor Jemen werd in 2011 ook eenmaal criterium 4 (handhaving van regionale vrede, veiligheid en stabiliteit) en eenmaal criterium 8 (compatibiliteit van wapenexport met technische en economische capaciteit van ontvangend land) ingeroepen.

ⁱ Op basis van de gegevens van COARM kan niet worden afgeleid welke EU-lidstaten welke vergunningen weigerde.

ⁱⁱ We dienen deze cijfers wel met de nodige voorzichtigheid te interpreteren aangezien een aantal EU-lidstaten gereageerd hebben op de gebeurtenissen van de Arabische Lente door een "on hold"-maatregel te implementeren inzake wapenexport naar een aantal Arabische landen waardoor er vaak ook geen formele weigering wordt uitgesproken, maar de facto geen export naar deze landen mogelijk is.

Tabel 2: Geweigerde vergunningsaanvragen voor EU-wapenexport naar de Arabische wereld en weigeringscriterium, 2011

	Aantal uitgereikte vergunningen	Aantal geweigerde vergunningen	% weigeringen
Algerije	135	6	4%
Bahrein	50	20	29%
Egypte	305	7	2%
Irak*	112	1	0,9%
Jemen	12	8	40%
Jordanië	150	3	2%
Koeweit	352	1	0,3%
Libanon*	53	0	0%
Libië*	26	56	68%
Marokko	178	1	1%
Oman	646	1	0,2%
Qatar	241	0	0%
Saoedi-Arabië	859	1	0,1%
Syrië*	1	6	86%
Tunesië	55	4	7%
V.A.E.	887	3	0,3%
TOTAAL	3962	118	2,9%

Bron: COARM

* Landen waarop een EU-wapenembargo van kracht is

Een derde groep van landen wordt gekenmerkt door een verhoogde gevoeligheid m.b.t. wapenexport. Het betreft meer bepaald Algerije, Egypte, Jordanië en Tunesië. Ongeveer 2 à 7% van de vergunningsaanvragen voor militair materieel bestemd voor deze landen werd in 2011 geweigerd. De aangehaalde weigeringsgronden verschillen voor deze vier landen. Zo werd in Tunesië bijvoorbeeld steeds verwezen naar de mensenrechtensituatie in het land, terwijl bij de geweigerde export naar buurland Algerije meestal naar binnenlandse spanningen werd verwezen. Opvallend is dat voor deze vier landen in 2011 ook steeds een vergunning werd geweigerd omwille van het risico op afwending of ongewenste wederuitvoer (criterium 7).

De overige Arabische landen worden niet als problematisch beschouwd door de meeste EU-lidstaten. Voor deze landen worden vrijwel geen wapenexportvergunningen geweigerd. Opvallend is dat deze groep van niet-gevoelige landen ook twee landen (Irak en Libanon) telt waarop nog steeds een beperkt wapenembargo van kracht is (zie 1.2.4.1). Tot deze groep van landen behoren trouwens ook een aantal landen die reeds meermaals te kennen hebben gegeven wapens te leveren aan de strijdende partijen in Syrië (zoals Saoedi-Arabië en Qatar).¹²

Op het huidige wapenexportbeleid van de verschillende EU-lidstaten ten aanzien van de Arabische wereld is de afgelopen jaren veel kritiek gekomen van internationale en nationale niet-

gouvernementele organisaties.¹³ Zij zijn van mening dat bij de meeste EU-lidstaten nationale economische belangen te veel doorwegen in de beslissingen om al dan niet wapenexportvergunningen uit te reiken die bestemd zijn voor de Arabische wereld. Ook vanuit het Europees Parlement waren kritische geluiden te horen. Zo publiceerde het *Directorate-General for external policies* van het Europees Parlement in December 2012 de *EU Action for Human Rights in the Middle East and North Africa* (MENA) met als een van de aanbevelingen dat EU-lidstaten meer bedachtzaamheid aan de dag moeten leggen in hun wapenexportbeleid ten aanzien van de landen uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika indien de EU niet wil inboeten aan credibiliteit en legitimiteit: “*The EU must avoid double standards in the conduct of its relations with third countries and between its human rights policy and other external policies. ... In the interest of credibility and legitimacy, the EU must review with greater scrutiny its arms export control policies to the MENA region, given the direct link to human rights abuses.*”¹⁴

1.2.4 Naar een gezamenlijke EU-beleid ten aanzien van wapenexport naar de Arabische wereld?

Een aantal waarnemers vreest dat particuliere economische belangen steeds zullen blijven doorwegen zolang de wapenexportcontrole een nationale bevoegdheid blijft van de EU-lidstaten. Ondanks de autonomie van de EU-lidstaten met betrekking tot hun wapenexportbeleid kan de EU via een aantal instrumenten een impact uitoefenen op dit beleid. De harmonisering van het wapenexportcontrolebeleid van de EU komt tot uiting in drie belangrijke instrumenten: (1) wapenembargo's, (2) gedeelde beoordelingscriteria voor wapenexport in het Gemeenschappelijk Standpunt en de bijhorende gebruikersgids, (3) overleg in de vorm van een consultatie-mechanisme tussen EU-lidstaten en de periodieke vergaderingen van de werkgroep wapenhandel (COARM).

1.2.4.1 EU-embargo's

Een eerste belangrijke manier waarop de EU een impact heeft op het wapenexportcontrolebeleid van de lidstaten ten aanzien van de Arabische wereld zijn wapenembargo's. De Europese Raad kan wapenembargo's opleggen in het kader van het Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid (GBVB). Een aantal van deze Europese wapenembargo's zijn omzettingen van VN-wapenembargo's, maar de EU legt ook eigen wapenembargo's op. De wapenembargo's maken doorgaans deel uit van een breder gamma van beperkende maatregelen (*restrictive measures*) die de EU kan opleggen. De beperkende maatregelen kunnen bijvoorbeeld ook bestaan in de vorm van algemene handelsbeperkingen, financiële beperkingen of reisverboden. Wapenembargo's hebben als doel ongewenste leveringen van militair materieel bestemd voor conflictgebieden of bedoeld voor interne repressie of buitenlandse agressie te verhinderen. Soms worden ook producten voor ordehandhaving of *dual-use* producten toegevoegd aan de lijst van verboden export. Verder wordt vaak ook de financiële en technische ondersteuning die gepaard gaat met wapenleveringen verboden. Meestal voorzien de wapenembargo's wel in een aantal uitzonderingen. Deze uitzonderingen kunnen betrekking hebben op bepaalde producten (bijvoorbeeld *non-lethal equipment*) en/of op bepaalde eindgebruikers (bijvoorbeeld leveringen aan de erkende overheid of aan VN-blauwhelmen).¹⁵ De EU-wapenembargo's zijn onmiddellijk juridisch bindend voor de EU-lidstaten. Momenteel zijn er op bijna twintig landen EU-wapenembargo's van kracht.¹ Verder is er ook een wapenembargo gericht tegen Al-Qaeda en de Taliban.¹⁶ Op dit moment zijn op vier Arabische landen EU-wapenembargo's van kracht: Irak, Libanon, Libië en Syrië. Deze

¹ Afghanistan, China, Democratische Republiek Congo, Iran, Irak, Ivoorkust, Eritrea, Guinee, Liberia, Libië, Myanmar, Noord-Korea, Soedan, Somalië, Syrië, Wit-Rusland, Zimbabwe en Zuid-Soedan

wapenembargo's vloeien voort uit het gewapend conflict in de betreffende landen. De embargo's op Libië en Syrië zijn een onmiddellijk gevolg van de gebeurtenissen van de Arabische Lente en werden opgelegd in 2011. De wapenembargo's op Irak en Libanon zijn ouder en dateren respectievelijk van 2003 en 2006.¹

Geconfronteerd met het uitbreken van grootschalig geweld in **Libië** nam de VN Veiligheidsraad eind februari 2011 resolutie 1970 aan waarin een onmiddellijk einde aan het geweld werd geëist. Om deze eis kracht bij te zetten werd, naast reisverboden en het bevriezen van financiële middelen van het regime, ook een wapenembargo opgelegd. Een aantal dagen later publiceerde de EU een reeks van beperkende maatregelen ten aanzien van Libië (*Council decision 2011/137/CFSP*¹⁷ en *Council Regulation No. 204/2011*¹⁸). Onder deze beperkende maatregelen valt ook een verbod op de levering, verkoop of overdracht aan het land van wapens en alle soorten aanverwant materieel, alsmede uitrusting die voor binnenlandse repressie zou kunnen worden gebruikt. Een aantal weken later begon de NAVO-operatie *Unified Protector* die gericht was op het handhaven van resolutie 1973 van de VN Veiligheidsraad en die gericht was op het handhaven van een *no-fly* zone boven het land. Deze operatie, waaraan ook het Belgisch leger deelnam, bezorgde de rebellen de overhand en leidde tot de val van Khadafi. De operatie duurde tot eind oktober 2011. Het wapenembargo is nog steeds van kracht, maar werd al enkele maanden na het invoeren ervan bewust doorbroken door minstens één EU-lidstaat die Libische rebellen heeft bewapend.¹⁹

In reactie op de gewelddadige repressie van het vreedzaam protest door het Syrisch regime kondigde de EU in mei 2011 een reeks van beperkende maatregelen aan ten aanzien van **Syrië** (Besluit 2011/273/GBVB en Verordening 442/2011), waaronder een embargo op de verkoop, levering, overdracht of uitvoer van wapens en alle soorten aanverwant materieel alsmede uitrusting die voor binnenlandse repressie zou kunnen worden gebruikt. In een poging om dit embargo nog te versterken werden de beperkingen in de loop van 2012 verder gespecificeerd (Verordeningen 36/2012 en 509/2012) en werd bepaald dat EU-lidstaten alle transport via hun grondgebied bestemd voor Syrië moesten inspecteren (Besluit 2012/420/GBVB). In november 2012 werd beslist de beperkende maatregelen te verlengen tot 1 maart 2013 en vanaf dan in verlengingen van drie maanden te voorzien in plaats van een jaar (Besluit 2012/739/GBVB).²⁰ Eind februari 2013 werd uiteindelijk beslist om het embargo met drie maanden (tot juni 2013) te verlengen, maar – onder druk van onder andere Verenigd Koninkrijk en Frankrijk – werd wel beslist meer ruimte laten voor het leveren van *non-lethal support and technical assistance for the protection of civilians*.²¹ Voor het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk gaat deze versoepeling van het embargo echter niet ver genoeg. Zowel de Britse premier als de Franse minister van Buitenlandse Zaken hebben zich publiekelijk van het embargo gedistantieerd en verklaard wapens te willen leveren aan de Syrische rebellen indien er hierover geen voorafgaande consensus wordt bereikt binnen de EU.²²

1.2.4.2 Gedeelde beoordelingscriteria in een nationale context

Met uitzondering van de verbodsbepalingen in het kader van de wapenembargo's zijn de verschillende EU-lidstaten zelf bevoegd voor hun eigen, nationaal wapenexportcontrolebeleid. De lidstaten zijn, zoals reeds vermeld, hierbij juridisch gebonden aan de bepalingen van het Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB. De basis van dit document zijn de gedeelde beoordelingscriteria waar alle EU-lidstaten rekening mee moeten houden bij de beoordeling van exportdossiers (zie kader op p.7). De uiteindelijke beslissing blijft echter een zaak van de lidstaten. Bij deze criteria hoort ook een gebruikersgids die werd ontwikkeld door COARM.²³ De

¹ De wapenembargo's op Irak (CP 2003/495 en 2004/553) en Libanon (CP 2006/625) zijn niet gericht op wapenleveringen aan de overheid of internationale troepen in deze landen, maar enkel aan niet-statelijke actoren in het algemeen (Irak) en aan milities die op basis van VN Veiligheidsraadresoluties 1559 en 1680 ontwapend moeten worden in het bijzonder (Libanon).

gebruikersgids ondersteunt de vergunningsverstrekkennde diensten van de EU-lidstaten bij hun nationale interpretatie van de gedeelde beoordelingscriteria en de uitvoeringsbepalingen. De eerste versie van de gebruikersgids werd in 2003 gepubliceerd, maar wordt regelmatig ge-updated met begripsverduidelijkingen en *best practices*.

In het Gemeenschappelijk Standpunt werd vastgelegd dat de werking ervan drie jaar na aannname zou worden geëvalueerd. De rapporteur – Sabine Lösing – die een ontwerpresolutie opmaakt voor de Commissie Buitenlandse Zaken van het Europees Parlement stelt dat de EU-lidstaten de gedeelde beoordelingscriteria op verschillende wijze interpreteren waardoor de wapenuitvoerpraktijk van deze lidstaten ten dele sterk verschilt en dat de gebeurtenissen van de Arabische Lente de zwakke plekken en ten dele de veronachtzaming van het gemeenschappelijk standpunt (de criteria) door enkele landen aan het licht bracht. Ze roept de lidstaten dan ook op tot een uniforme, even strikte interpretatie en de volledige uitvoering van het Gemeenschappelijk Standpunt met al zijn verplichtingen.²⁴ Hoewel het beleid van verschillende EU-lidstaten vrij gelijklopend is, kunnen we niet spreken van een gemeenschappelijk EU-beleid ten aanzien van wapenexport naar de Arabische wereld. Op zich is dit niet zo verrassend. Voorgaand onderzoek heeft aangetoond dat de ontwikkeling van de Europese Gedragscode in het recente verleden niet noodzakelijk tot een meer geharmoniseerd wapenexportcontrolebeleid heeft geleid.²⁵ De omzetting van de Gedragscode naar een Gemeenschappelijk Standpunt heeft er ook niet voor gezorgd dat de verschillende EU-lidstaten hun wapenexportcontrolebeleid op significante wijze met elkaar zijn gaan afstemmen.

De verschillende EU-lidstaten nemen hun beslissingen inzake wapenexport in hun eigen nationale politieke context en leggen verantwoording af aan hun eigen parlement. Het gevoerde beleid gaf in de verschillende EU-lidstaten aanleiding tot een verschillend parlementair debat. In navolging van de gebeurtenissen van de Arabische Lente kwam een Britse parlementaire commissie voor wapenexportcontrole in haar rapport tot de conclusie dat zowel de huidige als de vorige regering risico's aangaande het gebruik van het geëxporteerde militair materieel voor interne repressie in een aantal Arabische landen verkeerd hebben ingeschat. De commissie beveelde aan om het Brits wapenexportbeleid ten aanzien van de Arabische wereld te herzien en deze herziening zelfs uit te breiden naar alle autoritaire regimes wereldwijd die wapens of componenten van wapens kunnen gebruiken voor interne repressie.²⁶ In Nederland ging het parlement nog een stap verder. Daar keurde het parlement in de zomer van 2011 een aantal moties goed die verder gingen dan het regeringsbeleid. Zo werd een meerderheid gevonden voor het stopzetten van wapenexport naar Saoedi-Arabië en aan mensenrechtenschendende regimes. Nadien keurde het parlement ook nog een motie goed voor het stopzetten van wapenexport naar Egypte. De Nederlandse Regering weigerde deze moties echter uit te voeren en na de parlementsverkiezingen van 2012 was voor deze moties ook geen meerderheid meer te vinden in het parlement.²⁷ Ook in Duitsland ontstond veel ophef over wapenexport naar de Arabische wereld. Vooral rond de mogelijke export van Duitse militaire voertuigen naar Saoedi-Arabië was recentelijk veel politieke discussie.²⁸ In Frankrijk daarentegen ontstond veel minder politieke controverse over wapenexport naar de Arabische wereld.²⁹ In Frankrijk, de belangrijkste Europese wapenexporteur naar de Arabische wereld (zie 1.1.2), lijken naast veiligheidsoverwegingen, vooral economische belangen een significante rol te spelen op vlak van wapenexportcontrole. Zo stelde de Franse regering in oktober 2011 in haar jaarlijks rapport over de vergunde wapenexport nog: *“Dans un contexte de forte concurrence internationale, le soutien à nos exportations demeure une priorité”*.³⁰

1.2.4.3 Overleg

Naast wapenembargo's en de gedeelde beoordelingscriteria kan de EU ook een harmoniserende impact hebben op het wapenexportcontrolebeleid van de EU-lidstaten door middel van haar

ingebouwde mechanismen voor consultatie en overleg tussen de EU-lidstaten. COARM speelt hierin een erg belangrijke rol. Zo staat COARM in voor het functioneren van een formeel consultatiemechanisme en beheert het de databank waarin de lidstaten de informatie over geweigerde vergunningsaanvragen met elkaar uitwisselen. Het Gemeenschappelijk Standpunt bepaalt dat lidstaten met elkaar informatie delen over de uitvoervergunningen die ze weigeren. Indien lidstaat X overweegt om een (in wezen identieke) wapenexportvergunning te verlenen die de afgelopen drie jaar door een lidstaat Y werd geweigerd, dient lidstaat X eerst lidstaat Y te consulteren. Dit betekent echter niet dat lidstaat X automatisch de vergunningsaanvraag dient te weigeren. Het al dan niet verlenen van de exportvergunning blijft de nationale bevoegdheid van de lidstaten. In het geval dat lidstaat X de vergunning uiteindelijk wel verleent, dient het lidstaat Y hiervan op de hoogte te brengen en deze beslissing gedetailleerd te motiveren. Jaarlijks worden een honderdtal dergelijke consultaties geïnitieerd. Het is onduidelijk hoe vaak vergunningsaanvragen na consultatie worden geweigerd. De lidstaten dienen de consultaties en de informatie over de geweigerde vergunningen vertrouwelijk te behandelen en er geen commercieel voordeel uit te halen. Met dit consultatiemechanisme wordt meer harmonisering beoogd in de beslissingen van – vooral moeilijke (want initieel geweigerde) – exportdossiers die mogelijk tot politieke spanningen tussen EU-lidstaten kunnen leiden. Dit *no-undecut* principe beoogt te beletten dat lidstaten elkaars concurrentiepositie ondermijnen. Verder organiseert het secretariaat van COARM ongeveer tweemaandelijks een vergadering van de vertegenwoordigers van de vergunningsverstreckende diensten van de verschillende EU-lidstaten. Deze vergaderingen hebben een vertrouwelijk karakter en zijn belangrijk om dat hier de nationale implementatie van het Europese beleid inzake wapenexport wordt besproken. Ook de verschillende maatregelen die de EU-lidstaten hebben genomen in reactie op de gebeurtenissen van de Arabische Lente worden in deze vergaderingen behandeld, bijvoorbeeld de “on-hold”-maatregelen.³¹

De COARM-verslagen bevatten sinds 2008 informatie over het gebruik van het consultatiemechanisme. Uit deze gegevens blijkt dat er jaarlijks iets meer dan een honderdtal consultaties worden geïnitieerd door EU-lidstaten. Slechts 10 à 20% van deze consultaties heeft betrekking op een exportvergunning voor de Arabische wereld (zie tabel 3). Het consultatiemechanisme werd de afgelopen jaren vooral ingeroepen voor wapenexport bestemd voor Algerije, Egypte, Jemen, Libië en de Verenigde Arabische Emiraten. Ook voor wapenexport naar Bahrein, Koeweit, Libanon, Iran, Jordanië, Marokko en Tunesië vond een consultatie plaats. Voor de overige landen in de Arabische wereld werd het consultatiemechanisme niet ingeroepen in de periode 2008-2011.

Tabel 3: Aantal consultaties (algemeen en Arabische landen), 2008- 2011

	Totaal aantal consultaties	Aantal consultaties m.b.t. Arabische wereld	Arabische landen
2008	101	16	Algerije (4x), Egypte (5x), Koeweit (1x), Libanon (1x), Libië (4x), V.A.E. (1x)
2009	105	23	Algerije (2x), Egypte (3x), Iran (1x), Jemen (7x), Jordanië (2), Libanon (1x), Libië (3x), Tunesië (3x), V.A.E. (1x)
2010	109	16	Algerije (2x), Egypte (4x), Jemen (1x), Koeweit (1x), Libië (3x), Marokko (2x), Tunesië (1x), V.A.E. (2x)
2011	107	12	Algerije (1x), Bahrein (1x), Egypte (4x), Jemen (2x) Libië (2x), V.A.E. (2x)

Bron: COARM

Opvallend is dat het aantal consultaties voor export naar Arabische landen in 2011 zijn laagste peil behaalde van de beschikbare periode. Het uitbreken van de Arabische Lente heeft dus niet geresulteerd in een toename van het formeel gebruik van het consultatie-mechanisme tussen EU-lidstaten.

1.2.4.4 Meer harmonisering in navolging van de Arabische lente?

Concluderend kunnen we stellen dat het Gemeenschappelijk Standpunt (en daarvoor de Gedragscode) vooral voor een harmonisering van de randvoorwaarden voor wapenexport heeft gezorgd en niet noodzakelijk voor een gezamenlijk wapenexportcontrolebeleid. De bevoegdheid voor wapenexport ligt exclusief bij de lidstaten en de beslissingen over het al dan niet verlenen van wapenexportvergunningen blijven nog steeds geïnformeerd door nationale belangen en inzichten. Het niet-respecteren door alle EU-lidstaten van het wapenembargo ten aanzien van Libië en de recente discussie over het wapenembargo ten aanzien van Syrië tonen duidelijk aan dat verschillende EU-lidstaten de huidige situatie in die landen anders inschatten en voorstander zijn van andere maatregelen. De lidstaten schatten hun overwegingen zowel inzake veiligheid en stabiliteit als inzake conflictpreventie en mensenrechten op een verschillende wijze in. Zij hebben bovendien andere economische belangen in de regio. Gedeelde beoordelingscriteria worden dus niet op een gelijkaardige wijze geïnterpreteerd door alle EU-lidstaten. Van wapenexport een EU-bevoegdheid maken met een eigen Europese vergunningsdienst die autonoom kan werken en zich kan onttrekken aan particuliere nationale belangen is momenteel niet aan de orde.

Met betrekking tot wapenexportvergunningen bestemd voor Arabische landen werd het formeel consultatie-mechanisme in 2011 niet veel en zeker niet vaker gebruikt dan in de jaren voor het uitbreken van de Arabische lente. Het beperkte aantal consultaties voor de Arabische wereld kan een aantal zaken betekenen. Het kan zowel betekenen dat er weinig gebruik van wordt gemaakt in het algemeen en voor wapenexport naar de Arabische wereld in het bijzonder, maar het lage aantal kan bijvoorbeeld ook het gevolg zijn van een eerder beperkt aantal weigeringen van wapenexport bestemd voor de Arabische wereld (waardoor er dus ook niet veel consultaties plaats vinden). Bovendien betreft het enkel exportdossiers die initieel geweigerd werden. Verder maken niet alle EU-lidstaten even consequent gebruik van het systeem. Veel hangt af van wat lidstaten verstaan onder “in wezen identieke transacties”.³²

Geconfronteerd met de uitdagingen van de Arabische Lente voor het huidige – grotendeels ontbrekende – gezamenlijk wapenexportcontrolebeleid van de EU werd in eerste instantie geopperd om de evaluatie van het Gemeenschappelijk Standpunt af te wachten. Er werd door verschillende waarnemers verwachtingsvol uitgekeken naar de lessen die zouden worden getrokken uit de gebeurtenissen tijdens de Arabische Lente. De Europese Raad kwam echter tot de conclusie dat de bepalingen en de instrumenten van het Gemeenschappelijk Standpunt nog steeds voldoen om de objectieven zoals bepaald in 2008 te bereiken en een solide basis vormen voor het coördineren van het wapenexportbeleid van de lidstaten. Aan de bepalingen en de beoordelingscriteria wordt dus niet gesleuteld. Wel erkent de Raad dat vooruitgang mogelijk is op vlak van implementatie van het Gemeenschappelijk Standpunt en op vlak van het streven naar maximale convergentie van de beslissingen over de wapenexport uit Europa. Dit wil de Raad bereiken door de gebruikersgids te verbeteren (met het oog op meer overeenstemming in de toepassing en interpretatie van de beoordelingscriteria), het verfijnen van de informatie-uitwisselingsmechanismen over specifieke bestemmingen en de verbetering van het *denial notification*- en consultatie-mechanisme.³³

Een van de pistes die in het verleden reeds werd gelanceerd om – zonder wezenlijk te raken aan de autonome bevoegdheden van de lidstaten – het exportcontrolebeleid van de verschillende EU-lidstaten meer te stroomlijnen is het consultatiemechanisme, dat vandaag een louter bilaterale aangelegenheid met vrijblijvende uitkomst betreft, te hervormen. Zo zou men kunnen onderzoeken of de EU een raadgevende stem kan krijgen bij uiteenlopende beoordelingen van gelijkaardige vergunningsaanvragen om op die manier actief toe te werken naar een gemeenschappelijke visie inzake wapenexportbeleid in het algemeen³⁴ en vis-a-vis de Arabische wereld in het bijzonder. Een tweede piste is om het verplicht gebruik van het consultatiemechanisme niet te beperken tot reeds geweigerde vergunningen, maar uit te breiden naar alle geschorste vergunningen en naar alle vergunningen bestemd voor of met eindgebruik in “problematische” landen. Andere voorstellen zijn bijvoorbeeld om vaker COARM-vergaderingen te organiseren en om meer doorgedreven en gestructureerde informatie-uitwisselingen over problematische eindgebruikers te ontwikkelen (met het oog op het beperken van het risico op afwending). Op deze wijze zou het wapenexportbeleid van de lidstaten deel uitmaken van - en vorm geven aan - het GBVB van de EU. De vraag is echter in hoeverre deze instrumenten krachtig genoeg zijn om de divergente beleidslijnen van de EU-lidstaten inzake wapenexport met elkaar in overeenstemming te brengen.

2 Vlaamse wapenexport naar de Arabische wereld

2.1 Het Vlaams wapenexportcontrolebeleid ten aanzien van Arabische wereld

In België werd de bevoegdheid over wapenexportcontrole in 2003 grotendeels overgedragen aan de drie gewesten (Vlaams Gewest, Waals gewest en Brussels Hoofdstedelijk Gewest). Het federale niveau is in België enkel bevoegd voor de rechtstreekse in- en uitvoer van militair materieel en ordehandhavingsmaterieel door het leger en de politie. Na de regionalisering bleef de federale wetgeving van 1991 de juridisch basis voor het gevoerde beleid van de gewesten inzake wapenexportcontrole. In juni 2012 werd evenwel een Vlaams wapenhandeldecreet aangenomen in het Vlaams Parlement³⁵ en in juli 2012 werden de bijhorende uitvoeringsbesluiten aangenomen³⁶. In het wapenhandeldecreet zijn de verschillende verplichtingen voor de exporteurs van defensieproducten opgenomen. De acht Europese beoordelingscriteria van het Gemeenschappelijk Standpunt zijn (licht verstrengd) opgenomen in het decreet. De Europese criteria worden aangevuld met een aantal bijkomende Vlaamse beoordelingscriteria die betrekking hebben op de externe belangen en internationale doelstellingen van het Vlaams Gewest en België: de rechten van het kind in het land van eindgebruik; de houding van het land van eindgebruik ten aanzien van de doodstraf; de prevalentie van een hoge graad van vuurwapenmortaliteit; de prevalentie van gendergerelateerd geweld; en de aanwezigheid van initiatieven van peacebuilding en reconciliatieprocessen.

Onder impuls van de Europese richtlijn 2009/43/EG werd met het Vlaams wapenhandeldecreet voor de overdracht van defensieproducten binnen de Europese Unie een geliberaliseerd vergunningsstelsel ingevoerd waarbij potentiële exporteurs in verschillende situaties, bijvoorbeeld bij export naar een EU-krijgsmacht of naar een gecertificeerd bedrijf, gebruik kunnen maken van algemene vergunningen en dus geen aanvraag voor een uitvoervergunning meer moeten indienen. Bij overdracht met een algemene vergunning is er dus geen toetsing op basis van de Europese en Vlaamse beoordelingscriteria. In de andere gevallen dienen de exporteurs een globale of individuele vergunning aan te vragen waarbij in de toetsing van de beoordelingscriteria zowel de situatie in het land van bestemming als in het eventuele land van eindgebruik worden opgenomen in de vergunningsprocedure. Voor export naar derde landen of gekend eindgebruik buiten de EU, bijvoorbeeld in de Arabische wereld, is het niet mogelijk om gebruik te maken van een algemene vergunning, maar kan enkel een individuele of gecombineerde vergunning worden aangevraagd. De beoordelingscriteria zijn hier bijgevolg van toepassing op zowel het land van bestemming als het eventuele land van eindgebruik.

Als reactie op de Arabische Lente werd op 16 februari 2011 een resolutie aangenomen door de plenaire vergadering van het Vlaams Parlement waarin de Vlaamse Regering gevraagd werd om uitdrukkelijk alle gebruik van geweld en intimidatie te veroordelen en er bij de overheden in de regio op aan te dringen de mensenrechten te respecteren. Specifiek met betrekking tot wapenexportcontrole vraagt het parlement aan de Vlaamse Regering om *“het verlenen van*

vergunningen voor de export, import en doorvoer van wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik of voor ordehandhaving dienstig materieel van en naar de regio [het Midden-Oosten en de Maghreb] met de grootste omzichtigheid te behandelen en in overeenstemming met de vigerende wapenwetgeving".³⁷ In mei 2012 adviseerde het Vlaams Vredesinstituut om bij aanvragen voor uitvoer- en doorvoervergunningen naar de Arabische wereld de verschillende beoordelingscriteria te interpreteren met het oog op conflictpreventie en de criteria die betrekking hadden op mensenrechten, interne spanningen of gewapende conflicten, regionale vrede en veiligheid en het risico op afwending of ongewenste wederuitvoer zwaarder te laten doorwegen dan voorheen.³⁸

Het wapenexportcontrolebeleid van de Vlaamse Regering ten aanzien van de Arabische wereld werd reeds verschillende malen toegelicht door de bevoegde minister. Een eerste belangrijk aspect dat hierbij wordt benadrukt is dat Vlaanderen de wapenembargo's op Libië en Syrië respecteert. Een tweede aspect van het specifieke wapenexportcontrolebeleid ten aanzien van de Arabische wereld is de introductie van de "on hold"-maatregel ten aanzien van een aantal landen in de regio.³⁹ Dit betekent dat de Vlaamse Regering geen nieuwe exportvergunningen uitreikt voor een lijst van "probleemlanden" in de Arabische wereld: *"geen enkel wapenexportdossier voor landen die nu een volksopstand kennen, wordt uitgevoerd"*.³⁹ Verder werd aan de betrokken bedrijven gevraagd om lopende vergunningen voor wapenexport bestemd voor deze probleemlanden terug te sturen naar de Dienst Controle Strategische Goederen.⁴⁰ Voor de overige landen in de regio worden wel nog uitvoervergunningen uitgereikt. Deze dossiers worden individueel behandeld met inachtneming van de beoordelingscriteria zoals opgenomen in het wapenhandeldecreet (en gebaseerd op de Europese beoordelingscriteria). De minister verklaart dat daarbij veel belang wordt gehecht aan de situatie van de mensenrechten.⁴¹

Aanvankelijk werden geen vergunningen meer toegestaan voor een eerder brede waaier van gevoelige landen (Marokko, Algerije, Tunesië, Libië, Egypte en de landen van het Arabisch schiereiland). Al snel werd de "on hold"-maatregel echter beperkt tot Bahrein, Egypte, Libië, Oman en Tunesië.⁴¹ De "on hold"-maatregel is een dynamisch gegeven: een evaluatie van de lijst van probleemlanden vindt regelmatig plaats. De evaluatie van de landen op de lijst wordt geïnformeerd door analyses van de vergunningsverstreckende dienst van de Vlaamse overheid (Dienst Controle Strategische Goederen). Deze analyses vinden plaats op basis van informatie verkregen van de regionale en thematisch diensten van de FOD Buitenlandse Zaken en open bronnen (zoals verslagen van de Europese Unie, internationale organisaties en niet-gouvernementele organisaties). Eind maart 2011 werden Jemen en Syrië toegevoegd aan de lijst van "on hold"-landen. In september 2011 en mei 2012 werden respectievelijk Oman en Tunesië van de lijst geschrapt. Ook Libië en Syrië werden door hun status als embargoland van de "on hold"-lijst geschrapt. Momenteel bestaat de lijst dus uit drie landen (Bahrein, Egypte en Jemen).⁴² De drie landen die momenteel vallen onder de Vlaamse "on hold"-maatregel liggen grotendeels in lijn met het onderscheid in gevoeligheid van bestemmingslanden dat we kunnen afleiden uit de geweigerde vergunningsaanvragen vanuit de EU in 2011 (zie eerder). Ook in een aantal andere EU-lidstaten werd op gelijkaardige wijze gereageerd op de gebeurtenissen van de Arabische Lente. Zo werd in Nederland in de eerste jaarhelft van 2011 beslist voor onbepaalde tijd geen vergunningen meer te verlenen voor wapenexport naar Bahrein, Egypte, Jemen, Tunesië en Saoedi-Arabië. In het

³⁷ Ook de overige Belgische gewesten hebben wapenexport naar een aantal gevoelige landen in de Arabische wereld *on hold* gezet.

³⁸ Voor de inschatting van de mensenrechtensituatie in de ontvangende landen wordt onder andere beroep gedaan op informatie van EU-missiehoofden, EU-gegevensbladen, diplomatieke missies, documenten van de Verenigde Naties, het ICRC en andere internationale organen, rapporten van internationale niet-gouvernementele organisaties, verslagen van lokale niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties en andere betrouwbare bronnen, en informatie vanuit de civiele samenleving (Antwoord van Kris Peeters op vraag nr.243 van 21 maart 2011)

Verenigd Koninkrijk werden in januari 2011 in reactie op de gebeurtenissen in de Arabische wereld wapenuitvoervergunningen naar een aantal landen (Bahrein, Egypte, Libië en Tunesië) ingetrokken.⁴³ In beide landen werd, net zoals in het Vlaams Gewest, de lijst van “on hold”-landen na verloop van tijd beperkter.

2.2 Kenmerken van de Vlaamse wapenexport naar de Arabische wereld

Rechtstreekse wapenexport naar landen in de Arabische wereld komt niet zo vaak voor in Vlaanderen. In de periode 2011-oktober 2012 werden slechts 9 vergunningen uitgereikt voor defensieproducten die rechtstreeks bestemd waren voor Arabische landen. De afgelopen jaren werden nauwelijks exportvergunningen bestemd of met eindgebruik in de Arabische wereld geweigerd door de Vlaamse overheid. In lijn met haar “on hold”-maatregel voor een aantal Arabische landen werd in april 2012 een vergunning geweigerd voor de uitvoer van militaire voertuigen bestemd voor de krijgsmacht van Bahrein.¹

De Vlaamse wapenexport bestaat, als gevolg van de specifieke kenmerken van de lokale defensie-gerelateerde industrie, voornamelijk uit de export van componenten voor grotere wapensystemen. Die zijn vooral bestemd voor Europese en Amerikaanse bedrijven die deze componenten integreren in grotere wapensystemen.⁴⁴ De belangrijkste bestemmingslanden van de Vlaamse vergunde wapenexport zijn andere EU-lidstaten (vooral Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk) en de Verenigde Staten. Vlaamse defensieproducten worden na export doorgaans door de bestemming in land X geïntegreerd in grotere wapensystemen en daarna verkocht aan de uiteindelijk eindgebruiker in land X of in land Y. Analyses hebben aangetoond dat jaarlijks tussen 62% en 78% van de vergunde wapenexport een bedrijf als “laatst gerapporteerde gebruiker” heeft en dus niet de daadwerkelijke eindgebruiker van de goederen.⁴⁵ Dit betekent dat voor de Vlaamse wapenexport de uiteindelijke eindgebruiker van de defensieproducten meestal niet gekend is of niet wordt opgenomen in de vergunningsprocedure. In deze gevallen draagt de Vlaamse Regering de verantwoordelijkheid met betrekking tot de eventuele wederuitvoer en het uiteindelijke eindgebruik van de Vlaamse producten over aan de overheid van het initieel bestemmingsland. Eerdere analyses hebben aangetoond dat de afgelopen jaren verschillende defensieproducten van Vlaamse makelij op deze wijze in de Arabische wereld zijn terechtgekomen. Zo levert een Vlaams bedrijf militaire elektronica voor het Typhoon-programma. Een van de belangrijkste afnemers van deze gevechtsvliegtuigen is de luchtmacht van Saoedi-Arabië. Een ander Vlaams bedrijf levert visualisatieschermen aan een Zwitsers bedrijf voor integratie in trainingsgevechtsvliegtuigen die onder andere door de luchtmacht van Saoedi-Arabië werden aangekocht voor de opleiding van zijn piloten in functie van het gebruik van de Typhoon-gevechtsvliegtuigen.⁴⁶

Het meest geruchtmakende voorbeeld van Vlaamse wapenexport naar de Arabische wereld van de afgelopen jaren waren de Tactica-voertuigen bestemd voor de Britse industrie, maar besteld door de Nationale Garde van Saoedi-Arabië. In 2007 haalde een Vlaams bedrijf een contract ter waarde van 56 miljoen euro binnen voor het toevoegen van componenten aan de onderstellen en het bijna volledig assembleren van deze voertuigen in onderaanneming van een groot Brits defensiebedrijf. Het bedrijf vroeg voor de export van deze voertuigen en toebehoren een vergunning aan, maar deze werd initieel geweigerd omwille van de mensenrechtensituatie in Saoedi-Arabië. Nadien werd

¹ Van de 31 exportvergunningen die sinds de bevoegdheidsoverdracht in zomer van 2003 werden geweigerd was de recente export naar Bahrein de enige met een Arabisch land van bestemming of eindgebruik.

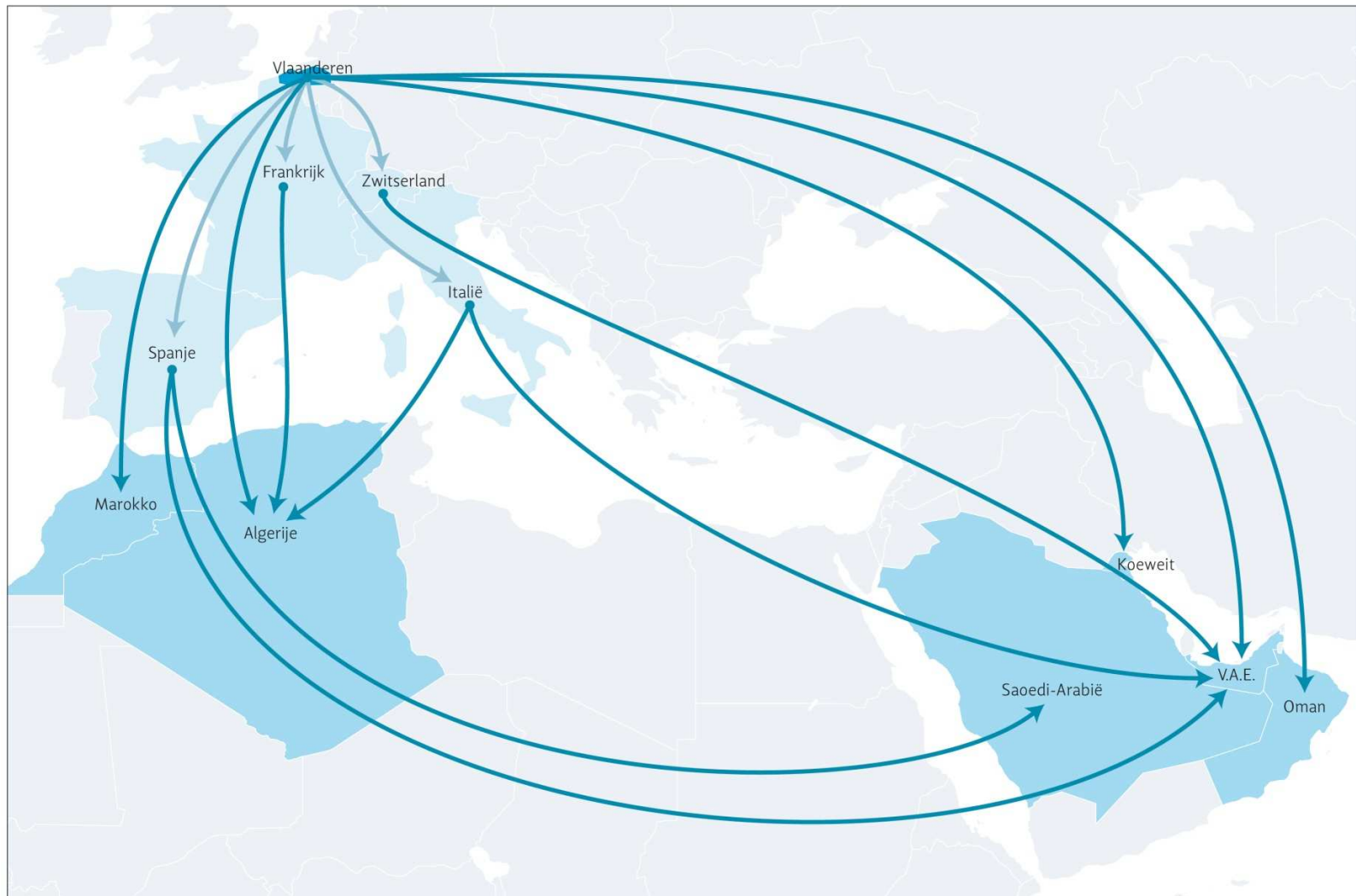
de bewuste export wel vergund op basis van een aanvraagformulier waar Saoedi-Arabië niet meer vermeld werd als land van de eindgebruik. Omdat de leveringen nog niet volledig voltooid waren kreeg het Vlaams bedrijf in juni 2009 een nieuwe vergunning voor de export van de overgebleven saldo van het contract. Deze vergunning was in het Vlaams Parlement omwille van een aantal redenen erg omstreden: omdat ze na een initiële weigering toch werd goedgekeurd en omdat de eindgebruiker bij het verlenen van deze vergunning niet werd opgenomen in de beoordelingsprocedure. Deze vergunning was ook opvallend omdat ze een wijziging inzette in het exportbeleid van de Vlaamse Regering ten aanzien van wapenexport naar Saoedi-Arabië. In de jaren voor de export van de Tactica-voertuigen werden geen exportvergunningen voor Saoedi-Arabië aangevraagd, maar wel doorvoervergunningen. Deze doorvoervergunningen werden steeds geweigerd onder andere op basis van de mensenrechtensituatie in het land. Sinds de exportvergunning voor de Tactica-voertuigen eind 2007 werd geen enkele vergunningsaanvraag voor Saoedi-Arabië meer geweigerd.¹ Nochtans werden de Tactica-voertuigen na levering aan de Nationale Garde van Saoedi-Arabië niet enkel gebruikt voor interne ordehandhaving, maar werden ze in maart 2011 ook ingezet voor de ordehandhaving in buurland Bahrein. Nadat de Tactica's de grens overstaken werd in Bahrein een staat van nationale veiligheid afgekondigd, kregen de veiligheidsdiensten uitgebreide bevoegdheden en werden de protesten in de kiem gesmoord.⁴⁷ Dit betekent dat de voertuigen ook gebruikt werden in Bahrein, op een moment dat dit land onder het Vlaams "on hold"-beleid m.b.t. wapenexport viel (zie eerder).

De gegevens uit de verplichte verslagen van de Vlaamse Regering aan het Vlaams Parlement bieden ons de mogelijkheid om de vergunde wapenexport vanuit het Vlaams Gewest naar landen in de Arabische wereld te analyseren. Uit deze verslagen blijkt dat de voorbije vijf jaar (2007- oktober 2012) in het Vlaams Gewest voor 61,2 miljoen euro aan wapenexport naar de Arabische wereld vergund werd. Specifiek sinds het uitbreken van de Arabische Lente (2011- oktober 2012) heeft Vlaanderen vergunningen ter waarde van 16,1 miljoen euro uitgereikt voor wapenexport naar Arabische landen (zie tabel 13 in bijlage). De belangrijkste ontvangers van Vlaams militair materieel in de voorbije twee jaar zijn de Verenigde Arabische Emiraten (o.a. onbemande luchtvaarttuigen en visualisatieschermen) en Algerije (o.a. telecomunicatieapparatuur en onderdelen en toebehoren voor vaar-, voer- en luchtvaarttuigen). Ook voor wapenexport naar Koeweit, Saoedi-Arabië, Oman en Marokko werden exportvergunningen uitgereikt. Deze wapenexport vond zowel rechtsreeks als onrechtstreeks (via andere Europese landen) plaats (zie figuur 7).

De waarde van de vergunningen in de periode 2011-2012 ligt lager dan in 2010. Dit is echter niet toe te schrijven aan een verstrenging van het Vlaamse wapenexportbeleid ten aanzien van de Arabische wereld. Zowel de landen waarop wapenembargo's van kracht zijn als de landen waarop de "on hold"-maatregel van toepassing is, zijn namelijk geen significante afzetmarkten van de Vlaamse defensiegerelateerde industrie.

¹ Het betreft in totaal 13 vergunningen voor export met Saoedi-Arabië als land van eindgebruik. Een deel van deze vergunningen was voor rechtstreekse wapenexport naar Saoedi-Arabië, een ander deel kwam via Turkije en Spanje in het land terecht. De totale waarde van deze vergunningen bedraagt 1,8 miljoen euro.

Figuur 7: Overzicht van Arabische bestemmingslanden van de Vlaamse wapenexportⁱ, 2011-oktober 2012

ⁱ Overzicht op basis van gegevens van de Dienst Controle Strategische Goederen van de Vlaamse overheid

Jaarlijks schommelt de waarde van de vergunde wapenexport met Arabische landen van bestemming of eindgebruik tussen 1% en 8% van de totale Vlaamse wapenexport. In realiteit ligt het aandeel van het militair materieel van Vlaamse makelij dat in de Arabische wereld terecht komt echter beduidend hoger. Bijvoorbeeld omdat de vergunningen voor de Tactica-voertuigen bestemd voor het Verenigd Koninkrijk maar met eindgebruik in Saoedi-Arabië (zie eerder) niet opgenomen zijn in de rapportagecijfers van de overheid. Ook het hoge aandeel van exportvergunningen met ongekend eindgebruik van geëxporteerde Vlaamse defensieproducten (zie eerder) dient in herinnering gebracht.

Tabel 4: Waarde van de vergunde wapenexport vanuit het Vlaams Gewest met laatst gekende gebruik in de Arabische wereld, 2007-oktober 2012

	Totale waarde	% totale waarde wapenexport
2007	2.354.634	0,9%
2008	10.068.984	4,2%
2009	6.361.740	2,3%
2010	26.298.856	8,2%
2011	12.055.355	6,0%
Jan-okt 2012	4.033.184	1,6%

Bron: Dienst Controle Strategische Goederen

3 Conclusie

De Arabische wereld is een belangrijke afzetmarkt voor geëxporteerd militair materieel van Europese makelij. Ongeveer een kwart van de Europese wapenexport is rechtstreeks bestemd voor Arabische landen. De meeste EU-lidstaten reiken jaarlijks exportlicenties uit voor defensieproducten bestemd voor de Arabische wereld. In 2011 bedroeg de waarde van deze vergunningen 9 miljard euro. De Europese wapenexport naar de Arabische wereld kent een sterk stijgende lijn. In 2011 – het jaar dat de Arabische lente volop uitgebroken is – lag de waarde van de vergunde wapenexport vanuit de EU tweemaal zo hoog als in 2007. De vraag dringt zich dan ook op of de Arabische Lente een impact heeft op het Europees wapenexportbeleid ten aanzien van de regio en wat deze impact dan is.

Hoewel de EU-lidstaten bevoegd zijn voor hun eigen exportcontrolebeleid, heeft de Europese Unie een aantal instrumenten ter beschikking die het beleid van de verschillende EU-lidstaten, in casu naar de Arabische wereld, kunnen stroomlijnen: de EU voorziet in een aantal verbodsbepalingen opgelegd in de vorm van wapenembargo's, een gemeenschappelijke lijst van militaire goederen en gedeelde beoordelingscriteria.

Bedrijven die wapens en ander militair materieel wensen uit te voeren naar de Arabische wereld dienen hiervoor een vergunning aan te vragen bij de desbetreffende diensten van hun eigen overheid. Het zijn immers de Europese lidstaten die zelf beslissen om een exportvergunning te verlenen of te weigeren. De evaluatie van het exportdossier gebeurt door de bevoegde diensten van de EU-lidstaat, maar zijn gebaseerd op basis van een eigen interpretatie van de situatie in het licht van de gedeelde Europese beoordelingscriteria en vaak ook nationale criteria en overwegingen. Enkel in uitzonderlijke gevallen wordt een – verplicht – consultatiemechanisme met andere EU-lidstaten in gang gezet. Uiteraard vindt er formeel en informeel overleg plaats tussen de verschillende EU-lidstaten, bijvoorbeeld tijdens de tweemaandelijks vergaderingen van de werkgroep wapenhandel van de Europese Raad (COARM), maar uiteindelijk zijn het steeds de lidstaten zelf die een eigen nationaal exportcontrolebeleid ontwikkelen. Van echt gemeenschappelijk EU beleid inzake wapenexport in het algemeen en vis-a-vis de Arabische wereld in het bijzonder, is dus geen sprake. Elke EU-lidstaat interpreteert de situatie in de Arabische wereld op zijn eigen manier, trekt op basis van de gedeelde beoordelingscriteria eigen conclusies en maakt afwegingen op basis van de eigen specifieke particuliere veiligheidsoverwegingen, ethisch criteria en economische belangen. De EU is er voorlopig niet in geslaagd om de verschillende nationale visies op wapenexport naar de Arabische wereld met elkaar te verzoenen in een gedeeld beleid.

Het exportcontrolebeleid van de afzonderlijke EU-lidstaten wordt fundamenteel vorm gegeven door een afweging tussen drie factoren: overwegingen inzake veiligheid en stabiliteit, ethische criteria zoals mensenrechten en conflictpreventie, en economische belangen. In de nasleep van de Arabische Lente verloopt de afweging tussen deze drie factoren nog een stuk scherper op de snee. Met uitzondering van de gevolgen van de wapenembargo's op Libië en Syrië, is het wapenexportbeleid ten aanzien van de Arabische wereld van de meeste EU-lidstaten niet significant van koers veranderd (de toegenomen waarde van vergunde wapenexport in 2011 naar de Arabische wereld, het beperkte aantal geweigerde vergunningen en de conclusie van de Europese Raad dat de huidige bepalingen en beoordelingscriteria in het Gemeenschappelijk

Standpunt voldoen om het wapenexportcontrolebeleid van de lidstaten te coördineren, zijn daarvan getuige).

Ook voor België is de Arabische wereld een belangrijke afzetmarkt voor wapens en militair materieel: bijna 40% van de Belgische wapenexport is rechtstreeks bestemd voor Arabische landen (bijvoorbeeld de Verenigde Arabische Emiraten, Saoedi-Arabië, Bahrein of Egypte). In 2011 ging het om 306 miljoen euro. Bovendien worden voornamelijk goederen die uitermate geschikt zijn voor zowel interne ordehandhaving als gewapende conflicten (vuurwapens, munitie en voertuigen) uitgevoerd naar de Arabische landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika.

In België is het federale niveau niet langer bevoegd voor wapenexportcontrole, maar is deze bevoegdheid sinds 2003 grotendeels overgedragen aan de drie gewesten. Ook voor deze gewesten, die gekenmerkt worden door een sterk verschillende defensie-industrie en andere uitdagingen inzake wapenexport, bestaat wapenexportcontrole fundamenteel uit een continue afweging tussen strategische, economische en ethische aspecten. Het Vlaams wapenexportbeleid ten aanzien van de Arabische wereld is gestoeld op het naleven van de (Europese) wapenembargo's en een eigen Vlaams "on hold"-beleid voor een beperkt aantal Arabische landen (momenteel Bahrein, Egypte en Jemen). Voor de overgrote meerderheid van de landen uit de Arabische wereld wordt geen specifiek beleid of procedure gehanteerd. Belangrijk om te benadrukken is dat Vlaanderen niet enkel te maken heeft met rechtstreekse wapenexport naar de Arabische wereld, maar – door het specifiek karakter van haar defensiegerelateerde industrie – vooral een onrechtstreekse export naar de regio waarbij de vergunningverlenende overheid het reële eindgebruik vaak niet meeneemt in de beoordeling van de opportuniteit van een export.

In afwezigheid en afwachting van een echt gezamenlijk EU-wapenexportbeleid ten aanzien van de Arabische wereld dient het Vlaams Gewest autonoom te beslissen over wapenexport naar de Arabische wereld en doet het dit best door maximaal gebruik te maken van de bepalingen van het Vlaamse wapenhandeldecreet en de bijhorende uitvoeringsbesluiten. Een eerste stap is om zoveel mogelijk te weten te komen over het uiteindelijke eindgebruik van de geëxporteerde defensieproducten. Bedrijven zijn ertoe gehouden bij de aanvraag van exportvergunningen steeds - en tot op het moment van de beslissing daarover - alle informatie over de eindgebruiker en het eindgebruik van de goederen in kwestie mee te delen en met de nodige documenten te staven. In een tweede stap dient de overheid zelf een inschatting te maken van de wenselijkheid dat Vlaamse producten in de Arabische wereld terecht komen. Voor rechtstreekse export vanuit het Vlaams Gewest naar de Arabische wereld of voor export bestemd voor een niet-EU-lidstaat maar met eindgebruik in de Arabische wereld, is dit vanzelfsprekend. In dit geval wordt zowel de situatie in het land van bestemming als het (eventuele) land van eindgebruik getoetst aan de Europese en Vlaamse beoordelingscriteria. Indien de producten echter eerst worden overgebracht naar een andere EU-lidstaat, maar hun eindgebruik kennen in de Arabische wereld, is dit in principe ook het geval. De uitvoeringsbesluiten bij het wapenhandeldecreet bepalen namelijk dat Vlaamse bedrijven die weten dat het eindgebruik van hun producten na overdracht binnen de EU, uiteindelijk in de Arabische wereld ligt, geen gebruik mogen maken van algemene vergunningen, maar globale of individuele vergunningen dienen aan te vragen. Dit betekent dat ook in deze gevallen steeds een Vlaamse toetsing plaatsvindt op de beoordelingscriteria die zijn opgenomen in het wapenhandeldecreet. Het quasi-automatisch doorschuiven van de verantwoordelijkheid voor het verdere eindgebruik van zijn geëxporteerde militaire producten, belemmert het vorm krijgen van een eigen voldragen buitenlands beleid van Vlaanderen wat zijn bevoegdheden betreft.

In een derde stap is het belangrijk voor wapenexport naar de Arabische wereld de Europese en Vlaamse beoordelingscriteria zoveel mogelijk te interpreteren met het oog op conflictpreventie.

Wapens zijn duurzame producten en hebben doorgaans een lange levensduur. De recente conflicten in de Arabische wereld hebben aangetoond dat niet enkel nieuwe defensieproducten en ordehandhavingsmateriaal gebruikt worden voor repressieve en gewapende conflicten maar vaak ook goederen die al langere tijd in de regio aanwezig zijn. Bovendien is het erg moeilijk om het latere gebruik en eventuele afwending of wederuitvoer van defensieproducten na hun uitvoer uit Vlaanderen te blijven opvolgen en controleren. Dit impliceert dat vergunningen voor wapenexport steeds met de grootste omzichtigheid moeten worden behandeld. Momenteel ligt de focus van het Vlaams wapenexportcontrolebeleid, naast het respecteren van de embargo's, op een verstrenging voor een aantal landen dat momenteel of recentelijk te kampen heeft/had met zware interne spanningen of gewelddadig conflict. Voor de overige landen in de regio waar spanningen en conflict op dit moment minder zichtbaar zijn, werden geen specifiek beleidslijnen ontwikkeld. Gezien de precare situatie in de Arabische wereld en de mogelijke langetermijn-gevolgen van wapenleveringen is het aangewezen dat de Vlaamse overheid in haar wapenexportbeleid preventief te werk gaat door toetsingscriteria die gericht zijn op conflictpreventie zwaarder te laten doorwegen in de uiteindelijke afweging. De volgende vier criteria van het Gemeenschappelijk Standpunt zijn hierbij met name van belang: de mensenrechtensituatie, het risico op interne conflicten, de handhaving van de regionale stabiliteit en het gevaar voor afwending of ongewenste wederuitvoer.

Door een voldragen en verantwoordelijk wapenexportcontrolebeleid te voeren, kan Vlaanderen actief bijdragen aan de ontwikkeling van een gezamenlijk EU-wapenexportbeleid dat in overeenstemming is met de normatieve aspiraties van de EU. Door moeilijke beslissingen zelf niet uit de weg te gaan, kan het Vlaams Gewest zich, ondanks zijn klein belang in de Europese wapenexport, een verantwoordelijke partner tonen in een Europees wapenexportcontrolebeleid ten aanzien van de Arabische wereld.

Bijlage

Tabel 5: Waarde van de vergunde wapenexport vanuit de EU, 2007-2011

	Totale waarde
2007	27.099.741.776
2008	33.282.284.608
2009	40.302.105.074
2010	31.683.342.126
2011	37.524.808.609

Bron: COARM

Tabel 6: Waarde van de vergunde EU-wapenexport per regio van bestemming, 2011

	Totale waarde	
Europa	16.332.578.352	43,5%
Europese Unie	14.495.194.516	38,6%
Andere Europese Landen	1.837.383.836	4,9%
Azië	13.589.297.398	36,2%
Noordoost-Azië	854.489.616	2,3%
Midden-Oosten	7.975.207.293	21,3%
Centraal-Azië	516.991.683	1,4%
Zuid-Azië	2.463.746.754	6,6%
Zuidoost-Azië	1.778.862.052	4,7%
Amerika	4.962.700.456	13,2%
Noord-Amerika	3.588.434.001	9,6%
Centraal-Amerika en Caraïben	660.249.564	1,8%
Zuid-Amerika	714.016.891	1,9%
Afrika	1.694.380.726	4,5%
Noord-Afrika	1.200.899.300	3,2%
Sub-Sahara Afrika	493.481.426	1,3%
Oceanië	945.851.676	2,5%
TOTAAL	37.524.808.608	100%

Bron: COARM

Tabel 7: Waarde van de vergunde wapenexport naar de Arabische wereld vanuit de EU, 2007- 2011

	Totaal
2007	4.422.388.674
2008	5.568.673.645
2009	11.557.598.343
2010	8.171.210.487
2011	9.018.990.861
TOTAAL	39.741.628.894

Bron: COARM

Tabel 8: Waarde van de vergunde wapenexport naar de Arabische wereld, per EU-lidstaat, 2011

	Totaal
Oostenrijk	558.664.628
België	306.159.521
Bulgarije	48.058.246
Tsjechië	47.805.094
Denenmarken	4.968.909
Estland	29.130
Finland	101.441.486
Frankrijk	2.350.297.542
Duitsland	1.122.728.737
Griekenland	23.995.988
Ierland	7.319.280
Italië	732.125.895
Litouwen	2.111.625
Malta	318.000
Nederland*	186.050.035
Polen	58.416.260
Portugal	631.219
Roemenië	28.945.818
Slovakije	5.254.386
Spanje	872.034.708
Zweden	579.854.163
Verenigde Koninkrijk	2.167.406.649
TOTAAL	9.018.990.862

Bron: COARM

*Bij de cijfers voor Nederland zit niet enkel waarde van de vergunde wapenexport, maar voor een deel ook de waarde van reële wapenexport

Tabel 9: Waarde van de vergunde EU-wapenexport per bestemmingsland in de Arabische Wereld, 2011

	2011
Algerije	814.791.543
Bahrein	31.424.305
Egypte	302.989.143
Irak	291.811.203
Jemen	5.144.902
Jordanië	18.533.782
Koeweit	622.932.640
Libanon	6.396.276
Libië*	34.021.154
Marokko	335.585.378
Oman	284.095.198
Palestina	-
Qatar	145.566.544
Saoedi-Arabië	4.204.632.209
Syrië*	149.484
Tunesië	16.501.224
Verenigde Arabische Emiraten	1.904.032.990
TOTAAL	9.018.990.862

Bron: COARM

Tabel 10: Waarde van de vergunde wapenexport naar de Arabische wereld vanuit België, 2007-2011¹

	Totaal
2007	253.966.698
2008	156.788.559
2009	416.576.367
2010	119.864.068
2011	306.159.521
TOTAAL	1.292.900.628

Bron: COARM

¹ Deze cijfers werden gecorrigeerd voor de foutieve gegevens van België met betrekking tot Jordanië en Saoedi-Arabië.

Tabel 11: Waarde van de vergunde wapenexport vanuit België naar de Arabische wereld, per land van bestemming en per categorie van militaire goederen, 2011

	Vuurwapens	Munitie	Voertuigen	Overige goederen	Totaal
Bahrein	-	4.278.966	-	-	4.278.966
Saoedi-Arabië	74.970.929	133.851.369	33.671.467	10.908.937	253.402.702
Egypte	-	2.279.000	-	-	2.279.000
Jordanië	199.406	-	-	-	199.406
Koeweit	1.778.099	28.731.634	-	-	30.509.733
Libanon	14.764	-	-	-	14.764
Marokko	-	-	1.850.000	102.260	1.952.260
Oman	3.219.675	1.357.000	-	-	4.576.675
Qatar	231.687	-	-	-	231.681
V.A.E.	847.712	-	-	7.866.616	8.714.328
TOTAAL	81.262.272	170.497.969	35.521.467	18.877.813	306.159.521

Bron: COARM

Tabel 12: Geweigerde vergunningsaanvragen voor EU-wapenexport naar de Arabische wereld en weigeringscriterium, 2011

	Aantal vergunningen	Aantal weigeringen	% weigeringen	Criterium	Militaire goederen
Algerije	135	6	4%	2 (1x), 3 (4x), 6 (1x), 7 (1x)	ML4, ML5, ML7, ML10
Bahrein	50	20	29%	2 (18x), 3 (17x)	ML1, ML2, ML3, ML5, ML7, ML22
Egypte	305	7	2%	1 (1x), 2 (4x), 3 (5x), 7 (2x)	ML1, ML4, , ML6, ML7, ML10, ML18
Irak*	112	1	0,9%	7 (1x)	ML15
Jemen	12	8	40%	2 (7x), 3 (8x), 4 (1x), 8 (1x)	ML3, ML4, ML10 & ML13
Jordanië	150	3	2%	2 (1x), 3 (1x), 7 (1x)	ML1, ML3, ML13
Koeweit	352	1	0,3%	7 (1x)	ML1
Libanon*	53	0	0%	-	-
Libië*	26	56	68%	1 (19x), 2 (36x), 3 (35x), 4 (1x)	ML4, ML5, ML6, ML10, ML11, ML13, ML15
Marokko	178	1	1%	2 (1x), 7 (1x)	ML1
Oman	646	1	0,2%	2 (1x)	ML7
Qatar	241	0	0%	-	-
Saoedi-Arabië	859	1	0,1%	7 (1x)	ML1
Syrië*	1	6	86%	1 (1x), 2 (2x), 3 (2x), 5 (2x), 5 (2x), 7 (2x)	onbekend
Tunesië	55	4	7%	2 (4x), 3 (2x), 4 (1x), 7 (1x)	ML1
V.A.E.	887	3	0,3%	7 (3x)	ML1 & ML10
TOTAAL	3962	118	2,9%		

Bron: COARM

Tabel 13: *Overzicht van de vergunde wapenexport vanuit het Vlaams Gewest naar de Arabische Wereld, 2011-oktober 2012*

	Bestemming	Eindgebruiker	Waarde
Algerije			3.490.195
Onderdelen en toebehoren voor vaar-, voer- en luchtvaarttuigen (ML25.g)	Frankrijk	Algerije - Krijgsmacht	2.526.568
Onderdelen en toebehoren voor vaar-, voer- en luchtvaarttuigen (ML25.g)	Algerije - industrie		489.991
Telecommunicatie (ML25.c)	Algerije – Krijgsmacht		454.836
Visualisatieschermen (ML24)	Italië - industrie	Algerije – Krijgsmacht	18.800
Koeweit			992.811
Oefenmaterieel (ML14)	Koeweit - Krijgsmacht		992.811
Oman			28.770
Wapenvizieren (ML 1.d)	Oman - Overheid		28.770
Marokko			1.400
Geweren (ML23.a)	Marokko - particulier		1.400
Saoedi-Arabië			373.632
Visualisatieschermen (ML24)	Spanje - industrie	Saoedi-Arabië - Krijgsmacht	373.632
Verenigde Arabische Emiraten			11.201.732
Onbemande luchtvaarttuigen (ML10.c)	V.A.E. - Industrie	V.A.E. - Krijgsmacht	7.447.418
Visualisatieschermen (ML24)	Zwitserland - industrie	V.A.E. - Krijgsmacht	2.622.723
Oefenmaterieel (ML14)	Zwitserland - industrie	V.A.E. - Krijgsmacht	770.535
Visualisatieschermen (ML24)	Spanje - industrie	V.A.E. - Krijgsmacht	320.256
Veldtest- en uitlijnapparatuur (ML5.d), camera's (ML15.d) en warmtebeeldapparatuur (ML15.d)	V.A.E. - Industrie		28.800
Visualisatieschermen (ML24)	Italië - industrie	V.A.E. - Krijgsmacht	12.000

Bron: Dienst Controle Strategische Goederen

Eindnoten

- ¹ The Guardian (2012), *Arab spring: an interactive timeline of Middle East protests*, <http://www.guardian.co.uk/world/interactive/2011/mar/22/middle-east-protest-interactive-timeline>; Knack (2011), *Interactieve kaart: De Arabische revolutie*, <http://www.knack.be/nieuws/buitenland/interactieve-kaart-de-arabische-revolutie/article-1194943214433.htm>; Vlaams Parlement (2013), *Informatiedossier Arabische Lente*, http://www.vlaamsparlement.be/vp/informatie/pi/informatiedossiers/arabischelente/arabische_lente.html
- ² SIPRI (2012), *Background paper on SIPRI military expenditure data, 2011*. Stockholm: SIPRI, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/sipri-factsheet-on-military-expenditure-2011.pdf>
- ³ Holtom et al (2013), Trends in international arms transfers, 2012, Stockholm: SIPRI Facts Sheet, March 2013, http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=455
- ⁴ Freeman, A. (2013), "Middle East bucks the trend on military spending", *Your Middle East*, http://www.yourmiddleeast.com/special-reports/article/middle-east-bucks-the-trend-on-military-spending_12145
- ⁵ Defense Industry Daily, *2010-12 Saudi Shopping Spree: F-15s, Helicopters & More*, 2 januari 2013. <http://www.defenseindustrydaily.com/a-2010-saudi-shopping-spree-06520/>
- ⁶ Duquet, N. (2011), *Van Vlaamse makelij: Het eindgebruik van Vlaams militair materieel*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/onderzoeksrapporten/pdf/vvi_rapport_vlaamse_makelijne_web.pdf
- ⁷ Saab, *Saab receives billion order for an airborne surveillance system*, 4 oktober 2010, <http://www.saabgroup.com/en/About-Saab/Newsroom/Press-releases--News/2010---10/Saab-receives-billion-order-for-an-airborne-surveillance-system/>; Defense Industry Daily, *Saab's Mysterious S-2000 AEW&C Customer? Saudi Arabia*, 11 oktober 2010, <http://www.defenseindustrydaily.com/Saabs-Mysterious-S-2000-AEWC-Customer-06586/>
- ⁸ Reuters, *BAE secures \$2.5 billion Saudi jet deal*, 23 mei 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/05/23/us-saudi-britain-defence-idUSBRE84M0JL20120523>
- ⁹ Solmirano, C & Wezeman, P.D. (2010), *Military spending and arms procurement in the Gulf states*, Stockholm: SIPRI Fact Sheet, October 2010, <http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1010.pdf>
- ¹⁰ SIPRI (2012), *Background paper on SIPRI military expenditure data, 2011*. Stockholm: SIPRI, <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/sipri-factsheet-on-military-expenditure-2011.pdf>
- ¹¹ Mampaey, L. (2010), *Radiographie de l'industrie de l'armement en Belgique: mise à jour 2010*, Brussel : GRIP, www.grip.org/sites/grip.org/files/NOTES_ANALYSE/2010/NA_2010-03-31_FR_L-MAMPAEY.pdf; Duquet, N. (2011), *Van Vlaamse makelij: Het eindgebruik van Vlaams militair materieel*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/onderzoeksrapporten/pdf/vvi_rapport_vlaamse_makelijne_web.pdf
- ¹² "Rebel arms flow is said to benefit Jihadists in Syria", *New York Times*, 14 oktober 2012, <http://www.nytimes.com/2012/10/15/world/middleeast/jihadists-receiving-most-arms-sent-to-syrian-rebels.html?pagewanted=all&r=0>; "Saudis Step Up Help for Rebels in Syria With Croatian Arms", *New York Times*, 25 februari 2013, <http://www.nytimes.com/2013/02/26/world/middleeast/in-shift-saudis-are-said-to-arm-rebels-in-syria.html?pagewanted=all>
- ¹³ Vranckx, A., Slijper, F. & Isbister, R. (2011), *Lessons from MENA: Appraising EU transfers of military and security equipment to the Middle East and North Africa. A contribution to the review of the EU common position*, Gent: Academia Press, <http://www.psw.ugent.be/crg/publications/bb2withhyperlinks.pdf>
- ¹⁴ European Parliament - Directorate-General for external policies, *EU Action for Human Rights in the Middle East and North Africa*, December 2012, p.7, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/droi/2012/457141/EXPO-DROI_ET%282012%29457141_EN.pdf
- ¹⁵ European Commission (2008), *Sanctions or restrictive measures*, http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/index_en.pdf#2.1
- ¹⁶ European Commission (2013), *European Union – Restrictive measures (sanctions) in force*, http://eeas.europa.eu/cfsp/sanctions/docs/measures_en.pdf
- ¹⁷ Council decision 2011/137/CFSP of 28 February 2011 concerning restrictive measures in view of the situation in Libya, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:058:0053:0062:EN:PDF>
- ¹⁸ Council regulation (EU) No 204/2011 of 2 March 2011 concerning restrictive measures in view of the situation in Libya, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:058:0001:0013:EN:PDF>
- ¹⁹ France supplying weapons to Libyan rebels, *The telegraph*, 29 juni 2011, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8606541/France-supplying-weapons-to-Libyan-rebels.html>; France says it gave arms to the rebels in Libya, *The New York Times*, 29 juni 2011, http://www.nytimes.com/2011/06/30/world/europe/30france.html?_r=0
- ²⁰ SIPRI (2013), *EU arms embargo on Syria*, http://www.sipri.org/databases/embargoes/eu_arms_embargoes/syria_LAS/eu-embargo-on-libya
- ²¹ "EU agrees to allow some non-lethal aid for Syrian opposition", *Reuters*, 28 februari 2013, <http://www.reuters.com/article/2013/02/28/us-syria-crisis-eu-idUSBRE91R13D20130228>; "EU amends Syria arms sanctions

- to protect citizens, *France24*, 25 februari 2013, <http://www.france24.com/en/20130218-eu-agrees-renew-sanctions-syria-embargo>
- ²² “Parijs en Londen gaan wapens leveren aan Syrische rebellen, zelfs zonder fiat van EU”, *De Morgen*, 14 maart 2013, <http://www.demorgen.be/dm/nl/990/Buitenland/article/detail/1596093/2013/03/14/Parijs-en-Londen-gaan-wapens-leveren-aan-Syrische-rebellen-zelfs-zonder-fiat-van-EU.dhtml>
- ²³ Council of the European Union, 9241/09 Brussels, 29 april 2009
- ²⁴ Europees Parlement, Commissie buitenlandse zaken, Ontwerpresolutie van het Europees Parlement over wapenuitvoer: uitvoering van Gemeenschappelijk Standpunt 2008/944/GBVB van de Raad (2012/2303(INI)), 13 februari 2013, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-%2F%2FEP%2F%2FNONGSML%2BCOMPARL%2BPE-504.230%2B02%2BDOC%2BPDF%2BV0%2F%2FNL>.
- ²⁵ Bromley, M. & Brzoska, M. (2008), “Towards a common, restrictive EU arms export policy? The impact of the EU code of conduct on major conventional arms exports”, *European Foreign Affairs Review*, 13, p.333-356.
- ²⁶ Committees on Arms Export Controls - First Report, *Scrutiny of Arms Export Controls (2011): UK Strategic Export Controls Annual Report 2009, Quarterly Reports for 2010, licensing policy and review of export control legislation*, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201011/cmselect/cmquad/686/68602.htm>
- ²⁷ Slijper, F. (2012), *Analyse Nederlandse wapenexport 2011*, Amsterdam/Groningen: Campagne tegen wapenhandel, p.10-11, http://stopwapenhandel.org/sites/stopwapenhandel.org/files/analyse%202011_Def_0.pdf
- ²⁸ “The Merkel doctrine: tank exports to Saudi Arabia signal German policy shift”, *Der Spiegel*, 14 oktober 2011, <http://www.spiegel.de/international/world/the-merkel-doctrine-tank-exports-to-saudi-arabian-signal-german-policy-shift-a-791380.html>; “Storm over German plan to supply Saudi Arabia with armoured vehicles”, *The Independent*, 3 december 2012, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/storm-over-german-plan-to-supply-saudi-arabia-with-armoured-vehicles-8374244.html>; “Saudi Arabia looking to buy German armoured vehicles: report”, *Reuters*, 2 december 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/12/02/us-germany-saudi-arms-idUSBRE8B109P20121202>; “Germany close to arms deal with Saudi-Arabia”, *Reuters*, 30 december 2012, <http://www.reuters.com/article/2012/12/30/us-germany-saudi-arms-idUSBRE8B105M20121230>; “Controversial arms exports to Saudi Arabia, *DW*, 15 februari 2013, <http://www.dw.de/controversial-arms-exports-to-saudi-arabia/a-16602151>
- ²⁹ Holtom et al (2013), Trends in international arms transfers, 2012, Stockholm: SIPRI Facts Sheet, March 2013, http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=455#
- ³⁰ Ministère de la défense (2011), *Dossier de presse : rapport au Parlement sur les exportations d’armement de la France en 2010*, <http://www.defense.gouv.fr/salle-de-presse/dossiers-de-presse/dossier-de-presse-rapport-au-parlement-sur-les-exportations-d-armement-de-la-france-en-2010>
- ³¹ COARM-NGO Conference organized by the European External Action Service (EEAS), GRIP and Saferworld, *The end of the affairs: concluding the Common Position review and ATT negotiations*, Brussel, 5 december 2012.
- ³² Depauw, S. (2010), *Het Gemeenschappelijk standpunt over wapenuitvoer in het licht van een ontluikende Europese defensiemarkt*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p.15 http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/achtergrondnotas/pdf/VVI_WEB_achtergrondnota_1jaar naCP_2501.pdf
- ³³ Council of the European Union, *Council conclusions on the review of Council Common Position 2008/944/CFSP defining common rules governing control of exports of military technology and equipment*, 1673/12, Brussel, 19 november 2012, <http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/12/st16/st16373.en12.pdf>
- ³⁴ Depauw, S. (2010), *Het Gemeenschappelijk standpunt over wapenuitvoer in het licht van een ontluikende Europese defensiemarkt*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p.18, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/achtergrondnotas/pdf/VVI_WEB_achtergrondnota_1jaar naCP_2501.pdf
- ³⁵ Vlaamse overheid, *Decreet betreffende de in-, uit- en doorvoer en overbrenging van defensiegerelateerde producten, ander voor militair gebruik dienstig materiaal, ordehandhavingsmateriaal, civiele vuurwapens, onderdelen en munitie*, 15 juni 2012
- ³⁶ Vlaamse overheid, *Besluit van de Vlaamse Regering tot uitvoering van het Wapenhandeldecreet van 15 juni 2012*, 20 juli 2012
- ³⁷ Voorstel van resolutie – van de heren Ludwig Caluwé, Johan Verstreken, Ward Kennes, Matthias Diependaele en Marc Hendrickx, mevrouw Yamila Idrissi en de heer Jan Roegiers – betreffende de evoluties in het Midden-Oosten en de Maghreb, stuk 967 (2010-2011) – Nr.3, ingediend op 16 februari 2011, <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2010-2011/g967-3.pdf>
- ³⁸ Vlaams Vredesinstituut, *Advies over het jaarlijks verslag van de Vlaamse Regering aan het Vlaams Parlement over de verstrekte en geweigerde vergunningen voor wapens, munitie en speciaal voor militair gebruik of voor ordehandhaving dienstig materieel en daaraan verbonden technologie. Periode van 1 januari 2011 tot 31 december 2011*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p.10, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/advies/20120507_advies_bij_jaarverslag_wapenhandel_2011.pdf
- ³⁹ Handelingen Plenaire Vergadering van 23 februari 2011. Actuele vraag van de heer Jan Roegiers tot de heer Kris Peeters, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid, Landbouw en Plattelandsbeleid, over de uitvoer van militair materieel vanuit Vlaanderen naar de Arabische wereld, de controle op de eindgebruikers en aandacht voor de mensenrechtensituatie ter plaatse. Actuele vraag van de heer Bart Caron tot de heer Kris Peeters, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid, Landbouw en Plattelandsbeleid, over de uitvoer van militair materieel vanuit Vlaanderen naar het Midden-Oosten. <http://www.vlaamsparlement.be/Proteus5/showJournaalLijn.action?id=620006>

- ⁴⁰ Vraag om uitleg van de heer Jan Roegiers tot de heer Kris Peeters, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid, Landbouw en Plattelandsbeleid, over wapenuit- en doorvoer aan landen uit de Arabische wereld en het on hold zetten ervan door de Vlaamse Regering - 1650 (2010-2011), *Commissie voor Buitenlands Beleid, Europese Aangelegenheden en Internationale Samenwerking*, 29 maart 2011, <http://www.vlaamsparlement.be/Proteus5/showVIVerslag.action?id=622566>
- ⁴¹ Handelingen Plenaire Vergadering van 23 februari 2011. Actuele vraag van de heer Jan Roegiers tot de heer Kris Peeters, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid, Landbouw en Plattelandsbeleid, over de uitvoer van militair materieel vanuit Vlaanderen naar de Arabische wereld, de controle op de eindgebruikers en aandacht voor de mensenrechtensituatie ter plaatse. Actuele vraag van de heer Bart Caron tot de heer Kris Peeters, minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Economie, Buitenlands Beleid, Landbouw en Plattelandsbeleid, over de uitvoer van militair materieel vanuit Vlaanderen naar het Midden-Oosten. <http://www.vlaamsparlement.be/Proteus5/showJournaalLijn.action?id=620006>
- ⁴² Commissie voor Buitenlands Beleid, Europese Aangelegenheden en Internationale Samenwerking van 5 maart 2013, http://docs.vlaamsparlement.be/docs/handelingen_commissies/2012-2013/c0m142bui8-05032013_voorlopig.pdf
- ⁴³ Committees on arms export controls, *Scrutiny of Arms export controls (2011)*, Londen, UK Parliament, 5 april 2011, <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/other-committees/committee-on-arms-export-controls/news/report-published/>
- ⁴⁴ Duquet, N. (2011), *Van Vlaamse makelij: Het eindgebruik van Vlaams militair materieel*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/onderzoeksrapporten/pdf/vvi_rapport_vlaamse_makelij_ne_web.pdf
- ⁴⁵ Duquet, N. (2012), *Vlaamse buitenlandse Wapenhandel 2011*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p.34-35.
- ⁴⁶ Duquet, N. (2011), *Van Vlaamse makelij: Het eindgebruik van Vlaams militair materieel*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/onderzoeksrapporten/pdf/vvi_rapport_vlaamse_makelij_ne_web.pdf
- ⁴⁷ Duquet, N. (2011), *Van Vlaamse makelij: Het eindgebruik van Vlaams militair materieel*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p.79-84, http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/images/manager/publicaties/onderzoeksrapporten/pdf/vvi_rapport_vlaamse_makelij_ne_web.pdf

COLOFON

Auteur:

Nils Duquet

Eindredactie:

Tomas Baum

Wies De Graeve

Met dank aan:

Margarida Ferro

Verantwoordelijke uitgever:

Tomas Baum, Leuvenseweg 86, 1000 Brussel

Brussel, 26 maart 2013

ISBN 9789078864578

Disclaimer

Hoewel door het Vlaams Vredesinstituut uiterste zorgvuldigheid werd betracht bij de redactie van dit document, kan het niet aansprakelijk worden geacht of gesteld voor mogelijke vergissingen of onvolledigheden. Tevens wordt geen enkele vorm van aansprakelijkheid aanvaard voor enig gebruik dat een lezer van dit document maakt.

Vlaams Vredesinstituut

Leuvenseweg 86

1000 Brussel

tel. +32 2 552 45 91

vredesinstituut@vlaamsparlement.be

www.vlaamsvredesinstituut.eu

Het Vlaams Vredesinstituut werd bij decreet opgericht door het Vlaams Parlement als onafhankelijk instituut voor vredesonderzoek. Het Vredesinstituut voert wetenschappelijk onderzoek uit, documenteert relevante informatiebronnen, en informeert en adviseert het Vlaams Parlement en het brede publiek over vredesvraagstukken.